

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 5 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з Прем'єр-міністром Ісландії К. Якобсдоттір	3
Засідання Ставки Верховного Головнокомандувача	4
Звернення Президента України В. Зеленського	4

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А. Позиція Китаю у світлі мирного плану Пекіну та візиту О. Лукашенка	6
Тарасенко Н. Перспективи міжнародної підтримки України за підсумками засідання глав МЗС G20 і візитів провідних європейських лідерів до США	14

Аулін О. Саудівська Аравія: Королівство повертається обличчям до України?	24
---	----

Горова С. Сейсмічна активність і посилення міжнародної проблематики	30
---	----

Економічний ракурс

Кулицький С. Світові ринки енергоносіїв за умов міжнародної кризи, спричиненої воєнною агресією Росії проти України (Початок. Закінчення див. у № 6)	35
---	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	46
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	50
Наукові видання НАН України	60
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	61
Нагороди і відзнаки	66

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Аулін О. Бібліотечно-інформаційна діяльність в умовах загострення інформаційного протиборства	66
---	----

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з Прем'єр-міністром Ісландії К. Якобсдоттір

Президент України В. Зеленський провів зустріч із Прем'єр-міністром Ісландії К. Якобсдоттір.

Глава держави особливо відзначив факт здійснення цього візиту Прем'єр-міністра Ісландії в нашу країну та подякував за те, що з перших днів повномасштабної російської агресії Рейк'явік активно підтримує Україну. «Вдячний вашому уряду й народу, усім ісландцям за підтримку. І я хотів би передати цей меседж вашому суспільству, парламентарям. Ми цінуємо, що ви допомагаєте нам політично, фінансово, на гуманітарному та інших напрямках», – наголосив В. Зеленський.

Президент окремо подякував за підтримку Ісландією українців, які були вимушені поїхати зі своєї рідної країни через війну.

Глава держави поінформував голову уряду Ісландії про ситуацію на фронті. Було наголошено на важливості підтримки України всіма партнерами й союзниками в боротьбі із загарбником.

В. Зеленський відзначив активну позицію Ісландії як держави, що головує в Раді Європи. У цьому контексті було обговорено роботу з притягнення Росії до відповідальності за воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності та злочин агресії, скоєні в Україні. Також було приділено увагу заходам, що вживаються з метою створення реєстру збитків, завданих російською агресією, та повноцінного компенсаційного механізму, зокрема в контексті підготовки до саміту глав держав та урядів країн Ради Європи в Рейк'явіку.

Президент України та Прем'єр-міністр Ісландії предметно обговорили імплементацію української формули миру.

Сторони також торкнулися проблематики ядерної безпеки, яка свідомо поставлена під загрозу атаками Росії на цивільні ядерні об'єкти в Україні та захопленням агресором Запорізької АЕС. Було констатовано, що ця ситуація створює безпосередню ядерну загрозу далеко за межами України.

В. Зеленський і К. Якобсдоттір обговорили перебіг і перспективи відбудови України. Президент акцентував на перспективах використання досвіду та експертизи Ісландії у сфері «зеленої» енергетики та запросив ісландський бізнес уже сьогодні інвестувати у відповідні проєкти в нашій країні.

Глава держави окремо порушив питання важливості визнання парламентом Ісландії Голодомору геноцидом українського народу. Перші кроки до цього вже зроблено офіційним Рейк'явіком.

За результатами зустрічі було підписано Спільну декларацію Президента України В. Зеленського та Прем'єр-міністра Ісландії

К. Якобсдоттір (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 14.03).

Засідання Ставки Верховного Головнокомандувача

Під головуванням Президента відбулося засідання Ставки Верховного Головнокомандувача.

Президент України В. Зеленський у вівторок, 14 березня, провів чергове засідання Ставки Верховного Головнокомандувача.

Члени Ставки заслухали доповіді Головнокомандувача Збройних сил України й командувачів оперативно-стратегічних угруповань військ про актуальну ситуацію на фронті.

Розглянувши перебіг оборонної операції на Бахмутському напрямку, усі члени Ставки висловили спільну позицію щодо подальшого утримання й захисту м. Бахмут.

На засіданні також проаналізували забезпечення озброєнням і боєприпасами підрозділів сил оборони на передовій.

Окремо було обговорено темпи та обсяги надходження техніки й озброєння від партнерів України та їх розподіл по угрупованнях військ.

У засіданні взяли участь: керівник Офісу Президента А. Єрмак, начальник Головного управління розвідки Міноборони К. Буданов, Головнокомандувач Збройних сил України В. Залужний, Прем'єр-міністр Д. Шмигаль, секретар Ради національної безпеки і оборони О. Данілов, командувачі родів військ та оперативних напрямків. До засідання Ставки також долучилися члени уряду, очільники силових відомств і правоохоронних органів (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 14.03).

Звернення Президента України В. Зеленського

«Зробимо все можливе й неможливе для зміцнення наших воїнів», – зазначив у своєму зверненні Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці!

Короткий звіт про сьогоднішній день.

Провів важливі координаційні наради. Прем'єр-міністр, Голова Верховної Ради, наші міжнародники, внутрішньополітичний блок офісу. Погодили порядок дій на найближчі тижні.

Зокрема, уряд схвалив і пропонує Верховній Раді затвердити зміни до бюджету держави, понад 0,5 трлн грн – на оборону, додатково. Усі кошти будуть спрямовані на фінансове забезпечення військових, на підтримку нашого сектору оборони держави, на оборонне обладнання, у тому числі дрони. Зробимо все можливе й неможливе для зміцнення наших воїнів.

Обговорили сьогодні також гуманітарне розмінування – те, що життєво важливо, у буквальному сенсі. Станом на зараз понад 170 тис. кв. км нашої території залишаються небезпечними через ворожі міни і снаряди, що не розірвалися. Суттєва частина цієї території – це земля наших аграріїв, земля, що оброблялася. Тож сьогодні обговорили, як активізувати цю роботу: пришвидшити гуманітарне розмінування, збільшити відповідну співпрацю з партнерами.

І обговорили, як підтримати наших аграріїв. Почалася вже друга посівна за час повномасштабної війни. Минулого року героїчні зусилля наших фермерів, усіх працівників і працівниць аграрної сфери дозволили зберегти українське аграрне виробництво – глобальну роль України як гаранта продовольчої безпеки. І я дякую всім, хто зробив свій внесок у це. Відповідні кроки на підтримку галузі опрацьовує уряд.

Окремо обговорили ситуацію в енергетиці – вона нормалізована. Фактично на всій вільній території держави забезпечуємо енергетичні потреби українців – відповідно до можливостей генерації. І продовжуємо вже готуватись до наступного опалювального сезону – це стосується як накопичення ресурсів, так і нового захисту наших енергетичних потужностей.

Найближчі тижні плануються доволі активними з точки зору міжнародної комунікації. І для того щоб посилити нашу оборону, і для того щоб посилити українські позиції в боротьбі за справедливість, тобто у боротьбі за покарання російських убивць. Готуємо новини.

Працюємо і над тим, щоб додати нових санкцій проти Росії. Днями Канада зробила вагомий крок, розширивши санкції на імпорту російського алюмінію і сталі. Я дякую Канаді за це рішення – за цей сигнал міжнародній спільноті.

Маємо не лише обмежити здатність держави-терориста обходити існуючі санкції, а й запроваджувати нові, щоб Росія не могла адаптуватись до глобального тиску. Чим меншою буде російська здатність адаптації до санкцій, тим швидше зможемо відновити територіальну цілісність нашої держави і повернути мир Україні.

І обов'язково – наші оборонці. Лише це і є дієвою гарантією захисту свободи України, всієї Європи та вільного світу – наші воїни та глобальний тиск на Росію.

Як і завжди, сьогодні був на зв'язку з нашими командувачами, з розвідкою.

Дуже жорстко на сході – дуже болісно. Треба знищити військову потугу ворога – і ми знищимо. Білогорівка і Мар'їнка, Авдіївка і Бахмут, Вугледар і Кам'янка – та всі інші місця, де зараз вирішується, яким буде наше майбутнє. Де виборюється наше майбутнє, всіх українців.

Я дякую кожному і кожній, хто зараз у бою! Дякую всім, хто захищає позиції і б'ється за Україну та своїх побратимів! Дякую всім, хто ніколи не підводить того, хто поруч на позиції!

Сьогодні особливо відзначу бійців 92-ї окремої механізованої бригади – за успішні дії в районі Бахмута. Дякую вам, хлопці!
Слава всім українським воїнам!
Слава нашому незламному і прекрасному народу!
Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 13.03).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Позиція Китаю у світлі мирного плану Пекіну та візиту О. Лукашенка

МЗС Китаю 24 лютого 2023 р. представило план щодо врегулювання війни Росії з Україною. План, що складається з 12 пунктів, повторює давню позицію Пекіну, згідно з якою «суверенітет, незалежність і територіальна цілісність усіх країн повинні бути ефективно гарантовані». План заперечує можливість використання ядерної зброї та передбачає, зокрема, створення безпечних умов для атомних електростанцій і гуманітарних коридорів, для евакуації цивільного населення, а також передбачає кроки для забезпечення експорту зерна після того, як блокування Росією українських портів у Чорному морі спричинило стрибок світових цін на продовольство.

Разом з тим із закликами до відновлення мирних переговорів Китай вважає за необхідне припинити односторонні санкції Заходу проти Росії. У плані також засуджується «менталітет холодної війни», який Пекін називає «глобальне домінування Сполучених Штатів Америки і їхнє втручання у справи інших країн».

Пропозиції Китаю щодо мирного врегулювання в Україні, висунуті в річницю російської агресії, що забрала сотні тисяч життів, викликали суперечливі реакції серед політиків та експертів. Китайське керівництво, яке намагається представити себе нейтральним посередником, зазнає дедалі більшого тиску з боку Сполучених Штатів Америки і їхніх союзників через дії, які на Заході сприймають як непряму підтримку Москви. Зокрема, Президент України В. Зеленський досить дипломатично відреагував на «китайський мирний план». Під час пресконференції В. Зеленський заявив, що планує зустрітися зі своїм китайським колегою Сі Цзіньпіном після того, як Китай опублікував свої пропозиції. «Я маю намір зустрітися із Сі Цзіньпіном. Це буде важливо для глобальної безпеки. Китай поважає територіальну цілісність і повинен зробити все, щоб Росія залишила територію України. Я хочу вірити, що Китай буде на боці справедливого світу, тобто на нашому

боці», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/chomukytaisji-myjni-propozytsiji-vyklykajut-nedoviru/6978081.html>. 2023. 25.02).

При цьому він зазначив, що найголовніше для України, щоб Китай не постачав зброю Росії. «Для мене це дуже важливо, це пункт номер один», – підкреслив Президент України.

Разом з тим В. Зеленський заявив, що головне не слова, а кроки, які йдуть за ними, і результати. «Мені здається, що це був не мирний план Китаю, не резолюція, не декларація, це не інфраструктура для чогось. Мені здається, що Китай показав свої думки з приводу цього... Те, що Китай почав говорити про Україну – це дуже непогано. Питання: що йде за словами?.. Питання в кроках. І до чого вони ведуть, який результат для нас. Бо Китай говорить там про нас», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-kytai-myjni-plan/32286997.html>. 2023. 24.02).

За його словами, у «китайському мирному плані» «є повага до територіальної цілісності». «Не вказано, якої країни, але порушена територіальна цілісність нашої держави. Там ідеться про ядерну безпеку, мені здається, це дуже важливо. Це збігається з інтересами світу і нашої держави. Якісь пункти є, які зрозумілі мені, якісь думки, з якими я не погоджуюсь, весь світ, мені здається, не погоджується. Але тим не менше, це вже щось... Якщо там є думки, які збігаються з повагою до міжнародного права, до територіальної цілісності, якихось безпекових речей, я вважаю, то ми маємо це в гарному сенсі використовувати і в цьому пункті попрацювати з Китаєм. Чому ні?» – додав голова Української держави.

Радник Президента України М. Подоляк заявив, що будь-який план припинення війни Росії в Україні має передбачати виведення російських військ з території України назад до кордонів 1991 р. «Будь-який “мирний план” лише з припиненням вогню і, як наслідок, новою лінією розмежування та продовження окупації української території – це не про мир, а про замороження війни, поразку України та наступні етапи геноциду з боку Росії», – заявив М. Подоляк.

В ООН привітали пропозиції Китаю, особливо про неприпустимість використання ядерної зброї. Як інформують ЗМІ, речник Генерального секретаря ООН С. Дюжаррік назвав пропозицію Китаю «важливим внеском». «Я вважаю, що заклик до необхідності уникати використання ядерної зброї є особливо важливим... Ми всі несемо колективну відповідальність робити все можливе для досягнення справедливого миру», – зазначив С. Дюжаррік.

Натомість значна частина західних політиків і військових жорстко розкритикували «китайський мирний план». «Сполучені Штати Америки оцінюють мирний план, висунутий Китаєм, з певним скептицизмом», – заявила постійна представниця США при НАТО Д. Сміт.

У свою чергу помічник Президента США Д. Салліван вважає, що Китай взагалі міг би обмежитися одним пунктом свого мирного плану (із запропонованих 12), тобто повагою до суверенітету. «Україна не напала на Росію, НАТО не напало на Росію, США не напали на Росію. Цю війну

розпочав Путін», – зазначив Д. Салліван (URL: <https://svitua.org/2023/03/06/zagroza-zi-shodu-ukrayina-ta-svit-pislya-24-02-2023.2023.6.03>).

Досить різко висловилася й керівниця Єврокомісії У. фон дер Ляєн, яка зазначила, що «безмежна дружба» Китаю з Росією ставить під сумнів серйозність китайських пропозицій. За її словами, цей план зрівнює агресора й жертву. У Пекіні навіть не намагаються оцінювати дії Росії на українській території та пояснити, як переговорний процес може привести до припинення війни і відновлення територіальної цілісності України.

Політики зазначають, що в плані є пункти, які можуть допомогти не в припиненні, а в продовженні війни. Це насамперед ідея про необхідність скасування так званих «односторонніх санкцій». У КНР вважають, що санкції можуть вводитися лише за рішенням Радбезу ООН. Але ця пропозиція робить постійних членів Радбезу, включно з Росією та безпосередньо Китаєм, фактично непідсудними й невразливими для будь-якого економічного впливу.

Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що Пекін не може вести переговори про припинення війни через брак довіри до позиції Пекіну. «Щодо пропозицій і моментів, представлених Китаєм, насамперед Китай не заслуговує великої довіри, тому що він не зміг засудити незаконне вторгнення в Україну. Крім того, Китай підписав за кілька днів до вторгнення угоду... про безмежне партнерство з Росією», – наголосив він (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stoltenberh-kytay-myrnyu-plan-reaktsiya/32286600.html>. 2023. 24.02).

Президент Ради з міжнародних відносин у США Р. Хаас також вважає, що в пропозиції відсутнє головне – «заклик до Росії вивести свої збройні сили з України».

Натомість колишній посол США в Росії, а нині професор Стенфордського університету М. Макфол переконаний, що не потрібно акцентувати увагу на китайському плані, а, навпаки, зацентувати увагу на мирному плані, запропонованому Президентом України В. Зеленським. І саме його потрібно обговорювати. «Світ повинен прийняти мирну пропозицію Зеленського та саміт миру», – зазначив М. Макфол.

Відомий британський інвестор і критик Кремля Б. Браудер узагалі не вважає, що в китайському плані йдеться про мир. На його думку, розмови про мир – лише для відводу очей, а насправді Китай, за словами Б. Браудера, планує допомагати Росії, що може мати катастрофічні наслідки для світу. «Китай лукаво виступив із “мирним планом” з 12 пунктів у той самий час, коли вони почали обговорювати постачання зброї Росії. Якщо вони таки дадуть зброю, це буде катастрофою для України, і може призвести до Третьої світової війни», – наголошує Б. Браудер.

Проте подібні заяви не впливають на Китай, Росію і їхніх союзників. Зокрема, О. Лукашенко під час візиту до Китаю заявив, що його країна повністю підтримує ініціативу Пекіну щодо досягнення миру в Україні. «Сьогоднішня зустріч відбувається в дуже складний час, який вимагає нових,

неортодоксальних підходів і відповідальних політичних рішень. Вони повинні бути направлені на недопущення скоочування до глобального протистояння, у якому не буде переможця», – заявив Лукашенко голові Китаю Сі Цзіньпіну (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lukashenko-kytaj-plan-shchodo-ukrajiny/32294428.html>. 2023. 1.03).

Разом з тим, крім подібних заяв, було підписано ряд документів, які передбачають поглиблення співробітництва Китаю й Білорусі.

За інформацією ЗМІ, О. Лукашенко та лідер Китаю Сі Цзіньпін 1 березня підписали пакет із 16 документів, які можуть сприяти обходу санкцій проти РФ. Зокрема, підписані документи включають стратегію спільного білорусько-китайського промислового розвитку, документ про білорусько-китайське науково-технічне співробітництво на 2023–2024 рр. і меморандум про взаєморозуміння щодо спільних проєктів з використанням державних кредитів Китаю.

На думку експертів ISW, Лукашенко, імовірно, також має намір цими угодами підтримати свої давні зусилля щодо розвитку китайського економічного впливу в Білорусі, щоб застрахуватися від російського інтеграційного тиску. Адже ці заходи в кращому разі відстрочать кампанію Росії із забезпечення повного економічного контролю над Білоруссю. Ряд документів також стосується китайсько-білоруської торговельно-економічної співпраці. Лукашенко раніше вже висловлював підтримку розширенню економічної присутності Китаю в Білорусі (URL: <https://svitua.org/2023/03/06/zagroza-zi-shodu-ukrayina-ta-svit-pislya-24-02-2023>. 2023. 6.03).

Проте реальний зміст документів невідомий та, імовірно, стане очевидним у найближчі місяці, коли РФ за посередництва Білорусі потребуватиме китайського озброєння для ведення війни проти України, коли розпочнеться контрнаступ ЗСУ.

На думку експертів, візит Лукашенка до Пекіну доволі тривожний з огляду на попередження американської сторони, що Китай розглядає можливість постачання зброї Росії – такої як ударні безпілотники, артилерія та боєприпаси. Усе це Китай нібито прагне зробити, аби допомогти Росії зірвати контрнаступ ЗСУ.

В експертному середовищі припускають, що Китай просто не хоче дозволити того, аби Росія розгромно програла цю війну. Якщо бути точнішим, Китай не зацікавлений у тому, аби Росія програла, скажімо так, на умовах України, за підтримки США. Бо тоді це поставить під удар безпосередньо Китай, який сповідує подібну до кремлівської риторику. Зокрема, на підтвердження цієї тези є «мирний план» Китаю, який вимагає зняття санкцій з Росії, припинення вогню та переговори без попереднього виведення російських військ з України (URL: https://24tv.ua/yaka-meta-vizitu-oleksandra-lukashenka-kitay_n2264790. 2023. 28.02).

Разом з тим, як інформують ЗМІ, у Держдепі США заявили, що той факт, що Китай погодився прийняти візит білоруського диктатора О. Лукашенка –

це свідчення того, що Пекін намагається посилити свою взаємодію з Росією. Адже Лукашенко не може презентувати себе як окремого від Кремля гравця. Про це заявив речник Державного департаменту США Н. Прайс.

У Вашингтоні попередили Пекін, що китайська допомога Росії у вигляді будь-якої летальної зброї може мати трагічні наслідки, що викличуть запитання з боку інших країн стосовно політики Пекіна. Н. Прайс прямо заявив, що така допомога буде «дуже чітким сигналом для країн в усьому світі про брехливість заяв Китаю про те, що він не займає жодної сторони в цій війні».

За словами Н. Прайса, інші країни вже ставлять запитання про те, чому Китай підтримує Росію в інших способах, включаючи економічну, дипломатичну, політичну допомогу, а також підтримує Москву своєю риторикою. Зокрема, це стосується й країн ЄС, з якими прагне зблизитися Китай. Адже вже найближчими тижнями Пекін планують відвідати високопосадовці ЄС.

Держсекретар США Е. Блінкен підтвердив стурбованість адміністрації Д. Байдена тим, що Китай розглядає можливість надання смертоносної допомоги Росії, і попередив, що Пекін зіткнеться з наслідками такого кроку.

Натомість Пекін, який стверджує, що є нейтральною стороною в питанні війни в Україні, відкинув звинувачення США в тому, що він розглядає можливість відправки РФ зброї. Міністерство закордонних справ Китаю заявило, що Пекін «активно просуває мирні переговори та політичне врегулювання кризи», тоді як США «викидають смертоносну зброю на поле бою в Україні» (URL: <https://news.bigmir.net/ua/world/7179841-cetyre-casa-cto-obsuzdali-lukasenko-i-glava-kitaia>. 2023. 1.02).

За словами міністра закордонних справ КНР Цінь Ганя, Китай повинен розвивати свої відносини з Росією, оскільки світ стає дедалі більш неспокійним, а «криза в Україні спричинена невидимою рукою», яка підштовхує до затягування та ескалації конфлікту.

Цінь Ган заявив, що тісна взаємодія між обома лідерами – президентом Сі Цзіньпіном і Путіним – стала «опорою» для китайсько-російських відносин (URL: <https://thepage.ua/ua/news/kitaj-ta-rf-partneri-vijnoyu-v-ukrayini-keruye-nevidima-ruka-mzs-kitayu>. 2023. 7.03).

Щодо застереження західних лідерів про недопустимість постачання зброї Росії, то представники китайського уряду вважають заклики «зробити вибір» абсурдними, адже в США просять зберігати нейтралітет, при цьому озброюючи Тайвань. За словами міністра закордонних справ Китаю Цінь Ганя, США настав час перестати втручатися. «Китай завжди робить свої власні висновки та приймає незалежні рішення, враховуючи вигоду. Між війною та миром ми вибрали мир; між санкціями й діалогом вибрали діалог; між роздмухуванням вогню та зниженням градусу вибрали останнє», – підкреслив китайський дипломат (URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/politika/2023-03-07/5781947-u-kitai-vidpovili-ssha-na-vimogu-ne-prodavati-rf-zbroyu-vrakhovujemo-vigodu>. 2023. 7.03). При цьому він не враховує, що Україна стала

об'єктом жорстокої агресії Росії і вимушена захищатися, щоб зберегти свій суверенітет, про який зазначається в «китайському мирному плані».

Натомість Цінь Ган заявив, що Китай не створював кризи, він не є стороною кризи, не постачав зброю жодній зі сторін, а також «Китай завжди виносить власну думку та приймає рішення щодо цієї позиції незалежно, виходячи із суті питання».

Проте факти свідчать про можливість поставок продукції військового чи подвійного значення для Росії, зокрема й через Білорусь. Як інформують ЗМІ, напередодні вильоту в Китай Лукашенко вже встиг похизуватися тим, що нібито, незважаючи на санкції, Білорусь разом з Росією виробляє різні типи озброєнь і продає їх у 57 країн. Він запевнив, що все що потрібно для виробництва зброї, він отримує від Росії. І, мовляв, тієї зброї стільки, що він може собі дозволити експортувати її в 57 країн. Ще додав, що нібито Білорусь успішно розробляє сучасні зразки озброєння, такі як реактивні снаряди та артилерійські боєприпаси великого калібру. І після такого анонсу вже є побоювання, що саме це Китай і постачатиме в Білорусь, а Лукашенко виставлятиме це за своє.

Проте, за словами експертів The Economist, Китай у ситуації, що склалася на сьогодні, не почне реальні постачання зброї Кремлю. Зокрема, відповідні запевнення від китайського дипломата Ван І 18 лютого отримав верховний представник ЄС Ж. Боррель. Президент США Д. Байден також заявляв, що «не чекає великої ініціативи з боку Китаю щодо постачання зброї Росії».

У разі продажу китайської зброї Росії Євросоюз буде готовий ввести санкції проти КНР, адже це стане для Європи «червоною лінією». Про це повідомляє Reuters з посиланням на європейського високопосадовця.

Щодо самого візиту Лукашенка до Китаю, то, за словами колишнього білоруського дипломата та політичного аналітика П. Слюнькіна, візит до Китаю є головним досягненням Лукашенка, починаючи з літа 2020 р. «Це один з головних трендів останніх трьох місяців – активізація зовнішньої політики. О. Лукашенко також відвідав з офіційним візитом Зімбабве, був в ОАЕ, планує з'їздити до Ірану», – зазначив П. Слюнькін (URL: <https://www.dw.com/uk/naviso-lukashenko-izdiv-do-kitau/a-64879743>. 2023. 3.03). За його словами, можна вести мову про нелегітимність для західних країн, для західного світу. «Але для решти країн світу – через 2,5 роки після старту політичної кризи – Лукашенку вдалося свою токсичність компенсувати контролем, який він здійснює на території Білорусі», – переконаний П. Слюнькін.

У свою чергу науковий співробітник Фонду Карнегі Т. Умаров наголошує, що для Лукашенка візит до Китаю важливий у зв'язку з ізоляцією, у якій перебуває Білорусь. «Стабільність політичного режиму трималася на підтримці з Москви. Поїздка Лукашенка до Китаю це спроба продемонструвати, що він насправді не так ізольований, як це може здатися комусь усередині або комусь ззовні», – наголосив Т. Умаров.

Керівник і засновник волонтерської групи «Народний тил» Г. Тука також вважає, що Лукашенко, здійснюючи візит до Китаю, намагається продемонструвати, що він не є в ізоляції. Крім того, важливими для Білорусі є її економічні зв'язки з Китаєм. «Присутність Китаю в Білорусі (зокрема, у її економіці) останніх років 15 була значною. І завжди дратувала російський бізнес. Між КНР і РБ існують певні економічні, можливо, і політичні відносини. У контексті нинішніх подій не виключаю, що Лукашенко здійснює транзитну місію в діалозі між Москвою та Пекіном», – зазначив Г. Тука (URL: <https://society.comments.ua/ua/news/developments/chim-viklikaniy-vizit-lukashenka-do-knr-yaki-domovlenosti-mozhut-buti-priynyati-u-svitli-viyni-v-ukraini-708767.html>. 2023. 28.02).

Проте, на його думку, для України більш небезпечне зближення Білорусі з Китаєм у військовій галузі. «Триденний офіційний візит пояснити лише якимись економічними проєктами не можна», – наголосив експерт. На його думку, не виключено (теоретично), що Лукашенко може вести переговори щодо будівництва на території Білорусі спільного з китайцями підприємства з виробництва дронів, які будуть використані проти України.

Щодо «китайського мирного плану, то, за словами Г. Туки, заяви Лукашенка про найкращий у світі «мирний план» від Китаю – елементарна пропаганда. «Як і заяви рупора Кремля Пєскова, це нібито “фундаментальний план”, який треба вивчити. Але що там вивчати? По-перше, це не план, у чому вже самі китайці зізналися. Просто їхня спільна візія, бо там немає конкретики. По-друге, щодо вмісту – немає сумнівів, що це результат спільної роботи китайців і росіян. Фактично цей “план” можна звести до двох пунктів: пункт перший – просто перестати стріляти, пункт другий – скасувати санкції», – підкреслив Г. Тука.

Експерт Українського інституту майбутнього, президент аналітичного центру «Політика» І. Попов не сподівається, що Китай буде всеосяжно підтримувати Україну. Він вважає, що очікувати від Китаю такої ж позиції щодо війни в Україні, як у Польщі чи Великій Британії було б наївно. «Мета України – хоча б зберегти відносний нейтралітет КНР і щоб Росія так і не отримала летального озброєння китайського виробництва», – наголошує експерт.

Він також вважає, що за безпосереднього виконання китайський план призведе до заморожування війни, що може відповідати тактичним інтересам Білорусі. «Таким чином буде ослаблено російський тиск із примусу Білорусі до повномасштабної участі в агресії проти України. Але, якщо війна буде продовжена, можуть виникнути ризики поставок окремих китайських комплектуючих для російських виробництв через Білорусь», – заявив І. Попов. За його словами, у будь-якому разі в умовах економічних санкцій Заходу проти РБ торгівля з КНР та нові кредити роблять Мінськ і Пекін природними союзниками. «Києву важливо продовжити тонку дипломатичну гру із цими країнами, зберегти діалог і не відкидати всі їхні ініціативи. Водночас

національні інтереси України мають бути враховані в таких діалогах», – наголосив експерт.

Щодо безпосередньо «мирних ініціатив» Китаю, на думку експертів і політиків, до них потрібно відноситися досить зважено. Як зазначив колишній посол України в Хорватії (2010–2017) О. Левченко, «мирний план Китаю» закликає сторони погодитися на поступову деескалацію та застерігає від використання ядерної зброї. «Він підтримує принцип територіальної цілісності, а також закликає до припинення вогню, відмови від менталітету холодної війни та вирішення гуманітарної кризи. Насправді китайський план лише повторив те, що вже публічно говорило китайське керівництво», – зазначає дипломат (URL: <https://nw.com.ua/news/shho-ne-tak-z-myrnym-planom-kytayu>. 2023. 1.03).

Керівник азійської секції New Geopolitics Research Network, китаєзнавець Ю. Пойта також сумнівається в дієвості «китайського мирного плану». Він вважає, що більшість пунктів китайської пропозиції є надто загальними. «От взяти лишень пункт перший про повагу суверенітету – якби вони Росії сказали поважати цей пункт, тобто цілісність України, це вже було б закликом до припинення війни. Але вони Росії це не говорять, це формальна заява, яка не направлена до якоїсь конкретної сторони», – наголошує експерт.

За його словами, деякі пункти суперечать українським інтересам, наприклад пункт про «запобігання менталітету холодної війни», який закликає припинити експансію військових блоків. «Це означає, що Україна не має права вступати в НАТО, що абсолютно відповідає російському баченню ситуації. Це накладає обмеження на українську зовнішню політику та суверенітет. Перебування в нейтральному позаблоковому статусі України й призвело до російської агресії», – переконаний Ю. Пойта.

На його думку, недоречними для України є пункти про припинення вогню і відновлення переговорів, які на сьогодні вигідні лише Росії. «Якщо Україна припинить вогонь, вона просто програє, залишить окупованими території, дасть Росії можливість там укріпитися, відновити військовий потенціал і продовжити вторгнення через рік-два. Так само пропозиція Китаю щодо припинення односторонніх санкцій означає, що Росія не буде під санкціями, посилить свою військову індустрію та готуватиме нову війну», – зазначив експерт.

Політолог В. Воля погоджується з подібними твердженнями й акцентує увагу на тезі «про переговори між Україною та Росією». «Це відмова керівництва КНР визнати Росію агресором. По суті, китайське керівництво не засуджує грабіжника. Але натомість пропонує, щоб грабіжник домовився з жертвою щодо того, скільки нагробованого майна він залишить собі», – підкреслив експерт.

В. Воля вважає, що цією тезою нівелюються всі красиві слова Пекіну про роль ООН, рівність усіх держав, справедливість у міжнародних відносинах.

Публіцист В. Портніков також вважає «китайський мирний план» загрозливим для України, адже він більше задовольняє Росію. «Цей план

зрівнює агресора та жертву. У Пекіні навіть не намагаються дати оцінку діям Росії на українській території та пояснити, як переговорний процес може призвести до припинення війни та відновлення територіальної цілісності України», – наголошує В. Портніков.

У цілому ж, як зазначають експерти й політики, «китайський мирний план» це лише план про наміри. Важливішим можуть бути кроки Китаю, які здатні допомогти у завершенні війни або лише поглибити протистояння, якщо військово-технічна співпраці КНР з РФ за посередництва режиму Лукашенка зростатиме. Зокрема, якщо постачання високотехнологічних компонентів для озброєння російської армії триватиме.

Проте, на думку експертів, на широкомасштабне надання техніки та боєприпасів Росії Пекін не наважиться з огляду на те, що китайська економіка активно виходить зі стану кількарічної постковідної рецесії, отже, їй потрібні великі ринки збуту, особливо США та держав ЄС, ризикувати втратою доступу до яких було б не в бізнес-інтересах правлячого китайського режиму.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи міжнародної підтримки України за підсумками засідання глав МЗС G20 і візитів провідних європейських лідерів до США

З початку березня на міжнародній арені відбувся ряд подій і зустрічей, які виявили нові аспекти подальшої підтримки України з боку західних партнерів у протистоянні російській агресії та генерували ініціативи, спрямовані на подальше ослаблення здатності Росії і її ймовірних союзників вести незаконну війну.

Війна Росії проти України стала ключовою темою саміту міністрів закордонних справ країн-членів G20 в індійському Нью-Делі 1–2 березня. У засіданні взяли участь державний секретар США Е. Блінкен, міністр закордонних справ Великої Британії Д. Кліверлі, голова дипломатичного департаменту Китаю Ц. Ган та глави МЗС інших країн G20. Серед делегацій була й російська на чолі з С. Лавровим. Загалом до заходу долучилися представники 40 країн, у тому числі й тих, що не входять до G20, і міжнародних організацій.

Учасники зустрічі вкотре обговорили ситуацію, що склалася внаслідок повномасштабної російської агресії, яку, до речі, в Індії продовжують називати «конфліктом». За інформацією видання «Аль Джазіра», Індія, як приймаюча сторона, не хотіла порушувати питання війни, однак на цьому наполягла більшість західних країн. Вони переконані, що саме війна Росії проти України спричинила порушення ланцюжків постачання, ризику для фінансової стабільності, а також енергетичну та продовольчу нестабільність.

Те, що Україна стала центром уваги на G20 – не надто сподобалося Китаю. «Позиція Китаю щодо питання України є послідовною і залишається

незмінною. G20 є головним форумом для міжнародного економічного співробітництва. Лідери держав-членів чітко оголосили в минулорічній декларації саміту на Балі, що G20 не є форумом для вирішення питань безпеки. Китай виступає за те, що G20 реалізує консенсус, досягнутий лідерами, зосереджується на його обов'язках, а також сприяє просуванню стабільного, всеосяжного та стійкого економічного відновлення», – заявили представники Китаю.

Росіяни ж під час форуму намагалися перевернути тему війни в Україні та довести світу, що жертва насправді – Росія! Міністр закордонних справ РФ С. Лавров, зокрема, заявив, що «війна, яку ми намагаємося зупинити і яку розв'язали проти нас, використовуючи українців, ...звісно, вплинула на політику Росії, зокрема на енергетичну політику». Після цих слів у залі почався сміх й обурення на адресу міністра закордонних справ РФ (URL: <https://glavred.net/ukraine/rossiya-ne-nachinala-voynu-a-hochet-zakonchit-ee-lavrova-zatravili-v-indii-i-grubo-otvetili-10453634.html>).

Представники інших країн у кожному своєму виступі чи коментарі говорили про тяжкі наслідки російської війни. Так, держсекретар США Е. Блінкен присвятив більшість часу свого виступу опису зусиль США щодо зміцнення енергетичної та продовольчої безпеки, але також сказав міністрам, що війна РФ з Україною не може залишатися без відповіді. «На жаль, ця зустріч знову була затьмарена неспровокованою і невинуватою війною Росії проти України, навмисною кампанією знищення цивільних об'єктів і нападом на основні принципи Статуту ООН... Ми маємо й надалі закликати Росію припинити агресивну війну та вивести війська з України заради міжнародного миру та економічної стабільності», – наголосив він.

Міністр закордонних справ Німеччини А. Бербок закликала Росію закінчити війну проти України. З такими словами вона звернулася до глави МЗС РФ С. Лаврова на саміті G20 в Індії. А. Бербок звинуватила Росію в тому, що вона паралізувала роботу G20 своєю загарбницькою війною проти України. «Ми віримо в багатосторонність. Припиніть цю війну! Припиніть порушувати міжнародний порядок!» – закликала вона (URL: <https://suspilne.media/401921-pripinit-cu-vijnu-berbok-do-lavrova-na-samiti-g20>).

«Ми продовжуватимемо підтримувати Україну. Тільки якщо Україна буде успішною на полі бою, вона зможе бути успішною за столом перемовин, і тут на кону набагато більше, ніж просто український суверенітет. На карту поставлено універсальні цінності, європейська безпека», – наголосив міністр закордонних справ Нідерландів В. Хекстра (URL: <https://uatv.ua/uk/pytannya-vijny-rosiyi-proty-ukrayiny-vyklykalo-rozbizhnosti-pidsumky-samitu-glav-mzs-g20-video>).

«Під час засідання G20 ми закликали міністра закордонних справ Росії до негайного виведення російських військ з України. Ми також заявили, що ця війна має глобальні наслідки – економічні, соціальні, й глобальні. І, звичайно, Іспанія прагне допомогти всім країнам, які страждають на безпекову та енергетичну кризу», – поінформував міністр закордонних справ Іспанії

Х. М. Альбаpec (URL: <https://podrobnosti.ua/2468293-samt-g20-hto-vidmovivsja-zasuditi-agresju-ros-proti-ukrani.html>).

«Російська агресивна війна проти України порушує глобальні ціни на енергію, загрожує продовольчій безпеці та стала причиною інфляції по всьому світу на шкоду найбільш вразливим країнам, особливо на світовому Півдні», – заявила Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні. Під час свого першого візиту до Індії на цій посаді вона обговорила підтримку України з Прем'єр-міністром країни. «Прем'єр-міністр Моді добре знає позицію Італії, яка надає повну підтримку суверенітету і територіальній цілісності України. І ми обоє поділяємо надію, що Індія як президент G20 може зіграти центральну роль у сприянні перемовинам щодо припинення вогню та справедливого миру», – наголосила Д. Мелоні.

У підсумку кардинально відмінне від інших членів G20 бачення Росії та Китаю щодо війни в Україні завадило ухвалити спільну декларацію. Попри заклики Прем'єр-міністра Індії Н. Моді знайти спільну позицію щодо глобальних проблем, розбіжностей серед учасників у питанні російсько-української війни уникнути не вдалося. За словами міністра закордонних справ Індії С. Джайшанкара, Китай і Росія відмовилися підписувати резолюцію, що засуджує російську агресію. «Після сьогоднішніх обговорень G20 дійшла консенсусу з багатьох важливих тем. Але були питання, які дуже відверто стосувалися війни в Україні, щодо яких були розбіжності. Ми не змогли примирити сторони та їхні позиції», – поінформував С. Джайшанкар.

В офіційній заяві за підсумками зустрічі на рівні міністрів закордонних справ країн G20 у Нью-Делі погоджено всі пункти, крім питання російської агресії проти України. У документі, який складається з 24 параграфів, учасники саміту не погодили лише третій та четвертий пункти, де згадується агресія Росії проти України.

«Ми повторили нашу позицію, висловлену на інших форумах, включаючи на Раді Безпеки ООН та Генеральній Асамблеї ООН, де в Резолюції від 2 березня 2022 р., прийнятою більшістю голосів, засуджується агресія Російської Федерації проти України та вимагається повний та безумовний вихід військ РФ з території України. Більшість членів рішуче засудили війну в Україні та підкреслили, що вона спричиняє величезні людські страждання й посилює існуючу вразливість світової економіки – стримує зростання, посилює інфляцію, порушує ланцюги поставок, посилює енергетичну та продовольчу безпеку, підвищує ризики для фінансової стабільності», – ідеться в п. 3 документа (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/vich-na-vich-iz-vorohom-chim-blinken-prihroziv-lavrovu-pid-chas-zasidannja-g20-911974.html> фото: www.aljazeera.com).

Водночас зазначається, що були інші погляди й різні оцінки ситуації та питання санкцій. «Зважаючи, що G20 не є форумом для розв'язання проблем безпеки, ми визнаємо, що безпекові проблеми можуть мати значні наслідки для світової економіки», – ідеться в заяві. Також у заяві були пункти щодо застосування ядерної зброї, що є неприпустимим. «Мирне вирішення

конфліктів, зусилля з вирішення криз, а також дипломатія та діалог є життєво важливими. У сьогоднішній ері не повинно бути війни», – зазначено в тексті заяви.

Разом з тим, за словами глави індійського зовнішньополітичного відомства, міністри досягли домовленостей щодо більшості питань, які стосуються проблем менш розвинутих країн, «таких як зміцнення багатосторонніх відносин, сприяння продовольчій та енергетичній безпеці, зміна клімату, гендерні питання та боротьба з тероризмом».

За інформацією ряду зарубіжних видань, у кулуарах саміту G20 уперше від початку війни проти України відбулася коротка розмова держсекретаря США Е. Блінкена й міністра закордонних справ РФ С. Лаврова. Пізніше Е. Блінкен повідомив журналістам, що закликав С. Лаврова припинити війну в Україні та займатися змістовною дипломатією.

«Я сказав російському міністру закордонних справ те, що я та багато інших сказали минулого тижня в ООН і що так багато міністрів закордонних справ G20 сказали сьогодні: закінчіть цю війну агресії, займіться змістовною дипломатією, яка може створити справедливий і довговічний мир. Президент Зеленський висунув план з 10 пунктів справедливого й довговічного миру. Сполучені Штати Америки готові підтримувати Україну через дипломатію, щоб припинити війну на цій основі. Натомість президент Путін продемонстрував нульовий інтерес до залучення, сказавши, що навіть немає про що говорити, поки Україна не прийме, цитую: “нові територіальні реалії”», – зазначив Е. Блінкен. Він також додав, що не має наміру проводити повноцінні двосторонні переговори з російським колегою (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/vich-na-vich-iz-vorohom-chim-blinken-prihroziv-lavrovu-pid-chas-zasidannja-g20-911974.html> фото: www.aljazeera.com).

Україна стала ключовою темою під час візиту канцлера Німеччини О. Шольца до США 3 березня. Вітаючи канцлера в Овальному кабінеті Білого дому, Президент США Д. Байден подякував йому за «сильне і стійке лідерство, що змінило світ». Д. Байден, зокрема, зазначив, що США та Німеччина «йдуть нога в ногу» в питанні підтримки України, наголосив на великій ролі Берліну. Президент Америки також згадав значні зміни в політиці ФРН за цей рік: «Ви провадили історичні зміни вдома: збільшили видатки на оборону та диверсифікували джерела енергії, відійшли від російських поставок». Він наголосив, що учасники НАТО разом досягають успіху, а також подякував, що окремою військовою допомогою Україні Німеччина забезпечила істотну моральну підтримку українцям.

О. Шольц серед іншого заявив, що важливо надіслати сигнал про те, що союзники продовжуватимуть підтримувати Україну стільки, скільки буде потрібно. «Це дуже важливий рік через украї небезпечну загрозу світу від Росії, яка вторглася в Україну», – наголосив канцлер Німеччини (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bayden-i-scholz-u-bilomu-domi/6988963.html>).

Переговори лідерів двох держав тривали близько години за зачиненими дверима. За результатами зустрічі не було спільної пресконференції, а в лаконічній заяві на сайті Білого дому вказано, що лідери США та Німеччини обговорили подальшу підтримку України і важливість міжнародної солідарності, а також висловили готовність продовжувати санкційну політику проти Росії.

Попри те що канцлер Німеччини пробув у Вашингтоні лише кілька годин, його зустріч з Д. Байденом експерти та оглядачі вважають знаковою в контексті війни РФ проти України. Вона означає, що партнерство ФРН і США виходить на новий рівень.

За повідомленнями ЗМІ, головною темою розмови Д. Байдена та О. Шольца стала додаткова військова підтримка України. У день візиту О. Шольца Білий дім оголосив про новий пакет військової допомоги Україні на 400 млн дол. Він включає боєприпаси до установок «Хаймарс», гаубиць і бойових машин «Бредлі», наданих американцями раніше. Крім того, пакет включає вісім штурмових мостів, які використовуються в основному для наступальних операцій (URL: <https://www.rfi.fr/uk>).

Також лідери обговорили Китай, а саме можливість військової підтримки ним Росії та кроки, які союзники можуть вжити у відповідь. Ще однією темою розмови канцлера Німеччини й Президента США стали трансатлантичні відносини, зокрема американський Акт про зниження інфляції, який, як стверджує Європейський Союз, підриває його конкурентоспроможність і призводить до відпливу капіталу з Європи до Сполучених Штатів Америки (URL: <https://1zahid.com/info/sholts-u-p-yatnytsyu-zustrinetsya-z-bajdenom-obgovoryat-dopomogu-ukrayini>).

Згідно з джерелами агентства «Блумберг», Берлін і Вашингтон намагаються скоординувати виробництво зброї та боєприпасів для України. «У той час як США та Німеччина вже погодилися надіслати в Україну бойові танки та ЗПК «Петріот» (...) ЗСУ все ще чекають на більшу частину цього обладнання та стикаються з нестачею основних артилерійських снарядів», – пише видання (URL: <https://www.rfi.fr/uk>).

О. Шольц, за повідомленнями «Блумберг», намагається залучити до військової підтримки Києва нові країни, зокрема Бразилію та Катар, але без особливого успіху. Виходом із ситуації, продовжують журналісти агентства, може бути налагодження виробництва боєприпасів безпосередньо в США. На думку О. Шольца, це дасть можливість Україні швидше отримати необхідні снаряди, резюмує «Блумберг».

Другою ключовою темою зустрічі Д. Байдена та О. Шольца стала можлива військова підтримка Китаєм Росії та подальші кроки, які зможуть зробити у відповідь політичні союзники. Нещодавно американські урядовці заявили, що Пекін розглядає можливість постачання летальної зброї Росії для її війни проти України. Пекін заперечив такі наміри, але закликав Вашингтон не втручатися в китайсько-російські відносини. Координатор зі стратегічних комунікацій Ради національної безпеки США Д. Кірбі 2 березня зазначив, що

Білий дім поки не бачить ознак того, що китайська влада ухвалила це рішення. «До цього моменту ми не спостерігали, щоб Китай допомагав зброєю Росії. Однак, очевидно, що ми уважно відстежуємо цю ситуацію. З кожним кроком, який Китай робить у напрямку Росії, йому стає дедалі складніше співпрацювати з Європою та іншими країнами по всьому світу», – повідомила 2 березня під час брифінгу речниця Білого дому К. Жан-П'єр (URL: <https://focus.ua/uk/world/552975-sholc-pribyl-v-ssha-dlya-glubokogo-razgovora-s-baydenom-chto-obsudyat-lidery-stran>).

Західні медіа в контексті ймовірного тиску на Китай у разі його сприяння Росії у веденні війни зазначають, що США хочуть заручитися міжнародною підтримкою, якщо виникне необхідність накласти серйозні санкції на Китай. «Ройтерз» пише, що передусім ідеться про підтримку санкцій із боку G7. Якими можуть бути обмеження поки невідомо, але це може викликати певні розбіжності між Вашингтоном та Берліном, оскільки Китай – головний торговий партнер Німеччини, економічне співробітництво з яким має набагато більший масштаб, ніж із РФ. За даними статистичного порталу «Statista», обсяг торгівлі Німеччини з Росією у 2021 р., перед самою війною, становив приблизно 60 млрд євро, тоді як із Китаєм був учетверо більшим – приблизно 247 млрд євро. Сьогодні цей розрив ще збільшився – через санкції щодо Росії. Економічні зв'язки між Пекіном та Берліном послідовно зміцнювалися ще за А. Меркель, і тепер німецькому уряду може бути складно розривати їх, зауважують оглядачі.

Водночас війна в Україні показала наскільки великою є залежність Німеччини та ЄС від США у сфері безпеки. Американська військова і фінансова допомога Україні – на сьогодні з великим відривом найбільша з усіх, що надаються західними країнами Києву. А без «ядерної парасольки» США вся ця європейська підтримка навряд чи була б переконливою з огляду на ядерну загрозу з боку Росії. Тому, як наголошує експерт Німецького товариства зовнішньої політики (DGAP) Г. Гофф, «ідея про те, що Європа може бути автономною в питаннях політики безпеки, на найближчий час є ілюзорною» (URL: <https://p.dw.com/p/4OCav>).

Г. Гофф нагадує, що незабаром після розв'язання РФ повномасштабної війни проти України уряд Німеччини схвалив виділення 100 млрд євро на потреби Бундесверу, адже на тлі російсько-української війни стало зрозуміло, що озброєння та оснащення армії ФРН залишає бажати кращого. Американські президенти ще до Д. Байдена закликали Німеччину більше витратити на оборону, але навіть тепер ФРН лише повільно наближається до заявленої мети НАТО в два відсотки ВВП витрат на оборону. Минулого року цей показник становив трохи менше ніж 1,5 %.

У цьому контексті звертає на себе увагу Польща, яка, навпаки, планує цього року витратити чотири відсотки ВВП на потреби своїх збройних сил. Коли після свого несподіваного візиту до Києва Д. Байден відвідав Варшаву, він похвалив поляків за їхні зусилля – і це помітили в Німеччині. У Берліні

підмітили й те, що, намагаючись зміцнити Альянс проти Росії, президент США під час свого турне не заїхав до Німеччини.

З іншого боку, війна кардинально змінила й рівень економічного співробітництва ЄС і США, оскільки Сполучені Штати Америки після відмови Європи від російських вуглеводнів стали одним з найважливіших постачальників скрапленого газу та нафти до європейських країн, що посилює їх залежність від американських союзників, зазначає експерт-міжнародник, кандидат політичних наук Б. Ференс (URL: https://24tv.ua/sholts-zustrivsyay-baydenom-ferens-nazvav-golovnu-metu-temu-zustrichi_n2266971).

Під час зустрічі у Вашингтоні Д. Байден та О. Шольц торкнулися торговельно-економічних зв'язків між США та Європою в контексті закону зі зниження інфляції (Inflation Reduction Act) – програми потужних субсидій для американських виробників. Європейці вважають, що внаслідок урядової підтримки американські компанії отримують переваги перед європейськими, а це удар по економіці ЄС, яка і без того страждає від російської агресії проти України. Європейці стурбовані тим, що вона завдасть серйозної шкоди європейському експорту (URL: [dw.com/uk/u-bilij-dim-bez-zurnalistiv-vizit-kanclera-solca-do-ssa/a-64873633](https://www.dw.com/uk/u-bilij-dim-bez-zurnalistiv-vizit-kanclera-solca-do-ssa/a-64873633)).

Зрештою, на тлі побоювань Вашингтону щодо можливості постачання Китаєм зброї Росії та пошуку Д. Байденом союзників проти КНР Г. Гофф так описує дилему О. Шольца у Вашингтоні: «На рівні політики безпеки всім абсолютно зрозуміло, що без Америки нічого не вийде. Але, схоже, вважається, що на рівні економічної та торговельної політики можна буде відсторонитися від цього – але я не думаю, що це спрацює. Тиск наростатиме, щоб більш чітко позначити свою позицію, і є перші ознаки того, що думка Шольца починає змінюватися».

Примітно, що в переддень візиту до США канцлер Німеччини виступив у бундестазі. У своїй промові перед німецьким парламентом О. Шольц пообіцяв, що найближчими тижнями Україна отримає нову партію зенітних САУ «Gerard» і систем протиповітряної оборони IRIS-T. Він також закликав Китай використати свій вплив на Москву, щоб домогтися виведення російських військ та не постачати зброї агресорці Росії.

Лідери США та Німеччини також обговорили подальшу підтримку України та важливість міжнародної солідарності. Під час цього візиту О. Шольц заявив, що відповідальність за припинення війни залишається на президентові Росії, і В. Путін має вивести війська. Поки цього не станеться, доти західні партнери продовжуватимуть підтримку України. «На мій погляд, необхідно, щоб Путін розумів, що він не досягне успіху зі своїм вторгненням та своєю імперіалістичною агресією, і що він повинен вивести війська. Це основа для переговорів», – зазначив він в інтерв'ю, яке вийшло в ефір 5 березня на каналі «CNN» у програмі «Fareed Zakaria GPS» (URL: <https://novynarnia.com/2023/03/05/nimechchyna-za-bud-yakyh-umov-prodovzhyt-pidtrymuvaty-ukrayinu-grishmy-gumanitarkoyu-ta-zbroyeyu-sholcz-u-ssha>).

Німецький лідер визнав, що російсько-українська війна зайшла в глухий кут, який завдає величезної шкоди Україні, але О. Шольц не змушуватиме українців йти на незручні компроміси. «Без українців не буде рішень», – зазначив канцлер. За його словами, В. Путін явно неправильно оцінив силу України, а також єдність усіх друзів України у протистоянні російському вторгненню. «Дуже важко судити про те, що буде далі в Україні, але є дещо абсолютно зрозуміле: ми продовжуватимемо підтримувати Україну фінансовою, гуманітарною допомогою, а також зброєю», – наголосив він.

Коментуючи зустріч канцлера Німеччини О. Шольца з президентом США Д. Байденом, керівник Центру громадської аналітики «Вежа» В. Ключок зауважує, що політики говорили про гарантії безпеки та сценарії розвитку подій в Україні. Один із них – переговори з РФ. Було наголошено, що вони відбудуться лише після виведення військ РФ та рішення, яке ухвалить Україна. «Наразі Росія продовжує пропаганду про те, що Захід не дозволяє Україні почати переговори з РФ. Це повна маячня та класична ІПСО. Посил Шольца був в тому, що перемовини з РФ можливі лише після повного виведення військ з території України. Тільки після цього будуть говорити про надання гарантій безпеки Україні», – підкреслює В. Ключок (URL: <https://i-ua.tv/news/80300-harantii-bezpeky-u-myrni-chasy-dlia-ukraini-shcho-mav-na-uvazi-sholts>).

За його словами, наразі гарантією підтримки України буде постачання необхідної зброї та її фінансування. «Дискусія про надання зброї Україні саме Берліном була непростою. МЗС України справедливо критикувало владу Німеччини за дуже повільне постачання озброєння. Сьогодні Німеччина стала передовою країною ЄС, яка постачає нам зброю. О. Шольц наголошує, що зброя продовжить надходити, також він обговорює трансатлантичне співробітництво Європи та США. Це дуже важливо, бо в останні роки було багато ІПСО, що США втрачає зв'язки з ЄС. А візит Шольца до Байдена продемонстрував налагодження добрих стосунків. Це гарантії, що Україна отримає достатньо допомоги», – зазначає В. Ключок.

Наступною частиною серії зустрічей президента США з європейськими лідерами для координації підтримки України став візит до Вашингтону президента Європейської комісії У. фон дер Ляєн 10 березня. Переговори відбулися знову ж таки на тлі занепокоєння, що Пекін готується відправити зброю до Росії, і розчарування Європи планами Вашингтону субсидувати американські компанії в межах закону щодо зниження інфляції (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/peremovyny-sha-jes/6998875.html>).

Позиція США у цій ситуації полягає в намаганні переконати Європу об'єднатися, щоб протистояти Китаю. Водночас європейські країни, намагаючись припинити свою залежність від Росії у сфері викопного палива, прагнуть наростити виробництво енергії з відновлювальних джерел, для чого їм знадобиться більше доступу до критично важливих мінералів, таких як літій, кобальт і рідкоземельні метали, більшість з яких переробляє Китай.

Іншою ключовою проблемою є план адміністрації Д. Байдена надати американським компаніям 369 млрд дол. зелених субсидій і податкових пільг,

спрямованих на скорочення викидів вуглекислого газу вдвічі до 2030 р. згідно із Законом про зниження інфляції 2022 р., який ЄС вважає дискримінаційним. У жовтні була створена спеціальна робоча група, щоб розв'язати ці проблеми та уникнути трансатлантичної гонки субсидій.

За інформацією Politico, напередодні зустрічі президента Д. Байдена з президентом Єврокомісії У. фон дер Ляен, офіційні особи США пропонували Європі як термінові попередження щодо Пекіну, так і зобов'язання згладити торгові суперечки. Зокрема, уряд США запропонував варіант домовленостей, які дадуть змогу ЄС мати статус подібний до статусу вільного торгового партнера, щоб він міг бути звільненим від положення Закону про зниження інфляції, яке вимагає, щоб певний відсоток корисних копалин, що використовуються в виробництві акумуляторів, надходив зі США або від вільного торгового партнера. Це означає, що європейські компанії отримають доступ до деяких податкових пільг і субсидій завдяки знаковому кліматичному законопроекту США, ухваленому минулого року.

Проте реакція Європи в кращому разі була неоднозначною: багато країн не бажають відходити від прибуткового китайського ринку – не в останню чергу Німеччина, яка має міцні торговельні зв'язки. Відтак було продемонстровано тривалі розбіжності між Сполученими Штатами Америки та європейськими країнами щодо того, як впоратися зі зростаючою економічною та військовою могутністю Китаю.

«Європейці вже пережили глибоку економічну травму через відсікання Росії. Вони не можуть собі уявити ізоляцію Китаю», – зауважила Х. Конлі, колишня чиновниця Держдепартаменту, яка курувала європейські та євразійські справи в адміністрації Д. Буша.

Водночас провідні експерти зауважують, що оскільки тиск США на Європу зростає, а розвіддані про Китай стають все більш тривожними, є ознаки того, що американська кампанія може принести плоди. Так, Нідерланди заявили, що блокуватимуть продаж передових чіп-принтерів Китаю.

«Саме тут Сполучені Штати повинні створити альтернативу, де ми працюємо над зміцненням Європи та наших союзників в Азії», – наголосила Х. Конлі, яка наразі є президентом Німецького фонду Маршалла Сполучених Штатів Америки. Вона стверджує, що це означає розробку законодавства щодо технологій, найважливіших корисних копалин і ланцюжків поставок, які б враховували потреби союзників – чого не було зроблено в нещодавньому законодавстві США з його акцентом на американській промисловості (URL: <https://lviv.media/svit/67019-ssha-hochut-shob-yevropa-protistoyala-kitayu-ale-yes-pruchayetsya>).

Європейські чиновники сподіваються на прогрес у досягненні угоди щодо доступу ЄС до програми субсидій Made-in-America, створеної Законом про скорочення інфляції. Наразі обидві сторони обговорюють спеціальний виняток, який надасть компаніям ЄС такий самий доступ до стимулів, що

США пропонують партнерам із зони вільної торгівлі, таким як Канада та Мексика.

В обмін на це ЄС рекламує ідею «клубу» критичної сировини – групи країн-однорумців, які об'єднуються для боротьби з домінуванням Китаю в цій галузі. Зокрема, у Європі не вистачає мінеральної сировини – літію та кобальту – важливих матеріалів, які є компонентами безлічі виробів: від автомобільних акумуляторів до сонячних панелей. Під час нещодавнього візиту до Канади У. фон дер Ляєн зосередилася на цій ідеї, припустивши, що Канада може запропонувати Європі вкрай необхідні ресурси.

«Китай виробляє 98 % європейських запасів рідкоземельних елементів. Європа повинна позбутися ризику цієї залежності», – зазначила вона.

Натомість офіційні особи США заперечують, що Д. Байден пов'язує більш дружню торговельну політику США з очікуванням дій Європи щодо Китаю. «ЄС приймає власні рішення. Між США та Європою існує безпрецедентна згода щодо занепокоєнь, які викликає КНР, і ми продовжуємо співпрацювати з ними в цьому питанні», – заявив речник Ради національної безпеки Білого дому Д. Кірбі.

Водночас високопоставлений чиновник із Державного департаменту підкреслив, що залучення європейців до більш жорсткого підходу до Китаю було в центрі уваги адміністрації Д. Байдена із самого початку. Адміністрація вважає, що тепер європейці набагато ближчі до поглядів США, ніж раніше. Наприклад, у січні на Всесвітньому економічному форумі в Давосі У. фон дер Ляєн заявила, що ЄС хоче «зменшити ризики», але не «від'єднатися» від Китаю. Проте нині є ознаки того, що політика ЄС щодо Китаю стає жорсткішою. Так, останніми тижнями чиновники ЄС сигналізували, що блок готовий накласти санкції на Китай, якщо Пекін перетне їх червону лінію та надасть зброю Росії.

«Якщо Китай вирішить надати смертоносну зброю Росії – головному геополітичному ворогу Європи на континенті – цілком імовірно, що ЄС відповість силою», – наголосив М. Бергман, колишній чиновник Держдепартаменту, який наразі працює в Центрі стратегічних і міжнародних досліджень (URL: <https://lviv.media/svit/67019-ssha-hochut-shob-yeuropa-protistoyala-kitayu-ale-yes-pruchayetsya>).

Щодо України президент США Д. Байден і президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн у спільній заяві за підсумками зустрічі наголосили на її підтримці в протистоянні повномасштабній агресії держави-терориста. Заява була опублікована пресслужбами Єврокомісії та Білого дому (URL: <https://tva.ua/2023/03/11/dopomahatymut-u-vijni-stilky-skilky-tse-bude-potribno-ssha-i-ies-pro-pidtrymku-ukrainy>).

«Сполучені Штати і Європейський Союз посідають тверду та спільну позицію проти незаконної, невиправданої і неспровокованої війни Росії проти України. Ми спільно із широкою коаліцією партнерів запровадили швидкі та масштабні санкції, які зменшують доходи Росії, що використовуються для

фінансування її війни та військово-промислової бази», – стверджують лідери США та Єврокомісії.

Також вони наголошують на потребі зменшення залежності від російських енергоресурсів для зміцнення енергетичної безпеки Європи та світу. «Ми також продовжимо тісно співпрацювати з метою підтримки енергетичної безпеки України через її подальшу інтеграцію у європейські енергетичні ринки», – йдеться в повідомленні.

США і Євросоюз зазначають, що спільно запровадили проти Росії «безпрецедентні, скоординовані та ефективні санкції та інші економічні заходи», які підривають її здатність вести війну та підтримувати військово-промисловий комплекс. «Ми спільно вживаємо нових заходів, спрямованих на осіб із третіх країн по всьому світу, щоб послабити підтримку російської війни з будь-якого куточка світу, де б вона не була виявлена», – додають вони.

Також Вашингтон і Брюссель працюватимуть над тим, щоб Україна мала безпекову, економічну та гуманітарну підтримку, якої вона потребує, «стільки часу, скільки буде потрібно». Ідеться також і про забезпечення українських Збройних Сил військовою технікою та підготовкою, необхідною для захисту від російської агресії.

Отже, міжнародні партнери України продовжують зосереджувати зусилля на підтримці нашої країни у війні проти Росії, наголошуючи під час форумів та закордонних візитів на вимозі повного й безумовного виведення російських військ із території нашої держави й запевняючи в наданні усього комплексу безпекової, економічної та гуманітарної підтримки, якої потребує український народ, «стільки часу, скільки буде потрібно». Водночас занепокоєння союзників викликає позиція Китаю, який, за даними американської розвідки, розглядає можливість надання Москві деяких видів зброї. Поки що між Сполученими Штатами та європейськими країнами існують розбіжності щодо того, як впоратися зі зростаючою економічною та військовою могутністю Китаю, втім їх позиція все більше зводиться до спільного знаменника завдяки зусиллям США. Вироблення колективного політичного бачення цієї проблеми має стати головним завданням союзників України на найближчу перспективу.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Саудівська Аравія: Королівство повертається обличчям до України?

Як і більшість інших мусульманських країн Саудівська Аравія на початковому етапі російсько-української війни зайняла нейтрально-очікувальну позицію. Після візиту міністра закордонних справ Королівства до Києва складається враження, що в українсько-саудівських відносинах починається нова ера двостороннього співробітництва. Тому цілком природно

виникають запитання щодо причин і можливих наслідків від таких змін у зовнішній політиці обох країн.

У міждержавних відносинах України та Королівства Саудівська Аравія (далі – КСА) 26 лютого 2023 р. відбулася важлива подія: Київ відвідав міністр закордонних справ принц Фейсал бін Фархан Аль Сауд. Дипломат зустрівся з Президентом України В. Зеленським, керівником Офісу Президента А. Єрмаком, членами уряду. На брифінгу за результатами зустріч принц Фейсал бін Фархан Аль Сауд зазначив: «Обговорили гуманітарні потреби українського народу, у тому числі надання двох пакетів гуманітарної допомоги загальною вартістю 400 млн дол. Ми сподіваємося, що ця допомога досягне нужденних і допоможе врегулювати гуманітарні проблеми. Я сподіваюся, що вона допоможе як внутрішнім переселенцям, так і тим, хто виїхав за кордон України» (URL: <https://www.unian.net/politics/saudovskaaya-araviya-vydelit-ukraine-400-millionov-dollarov-na-chto-napravyat-sredstva-12160149.html>). Згодом голова ОПУ А. Єрмак уточнив, що йдеться про гуманітарну допомогу на 100 млн дол. і надання нафтопродуктів на 300 млн дол. У рамках візиту міністра було підписано два документи, які формалізували домовленості.

Якщо порівнювати саудівську допомогу з тою, що надходить сьогодні зі Сполучених Штатів Америки або інших західних партнерів України, внесок Ер-Ріяду виглядає більш скромно (хоча є еквівалентним, наприклад, анонсованій допомозі від такої економічно розвинутої країни, як Швеція). Проте необхідно враховувати декілька важливих моментів. По-перше, незважаючи на великі проблеми в українській економіці, що виникли через російську навалу, далеко не вся підтримка рахується в доларах або інших валютах. Для України сьогодні не менш важливою є й політична підтримка, особливо з боку авторитетних міжнародних гравців. По-друге, рівень західної допомоги не завжди мав такі обсяги, як сьогодні. Варто нагадати, що це був перший офіційний візит міністра зовнішніх справ КСА із часу встановлення дипломатичних відносин у 1993 р. Водночас треба звернути увагу на те, що сьогодні державний бюджет Саудівської Аравії становить близько 250 млрд дол. при населенні країни в 30 млн осіб. Валютні резерви Королівства нараховують близько 740 млрд дол. Це третій показник у світі після Китаю та Японії (URL: <https://nv.ua/opinion/kak-saudovskaaya-araviya-voyuet-na-storone-ukrainy-29839.html>). На території Саудівської Аравії є близько 100 газових і нафтових родовищ, у яких зосереджено майже одну п'яту частину загальносвітових доказаних нафтових запасів (268 млрд барелів). За цим показником саудівці займають або ділять перше місце з Венесуелою (URL: <http://www.iags.org/n0331043.htm>).

Не зважаючи на такий стан речей, в умовах значних флуктуацій цін на нафту, керівництво Саудівської Аравії взяло курс на проведення системних реформ, одним з головних завдань яких є диверсифікація джерел наповнення державного бюджету. Презентуючи 25 квітня 2016 р. програму «Бачення: 2030», наслідний принц Мухаммед бін Сальман говорив про початок

«національного повороту», викорінення «бюрократії та корупції», «перетворення благословенної батьківщини» (URL: <https://www.vision2030.gov.sa/mediacenter/news>). Економічні завдання програми резюмувалися як подвоєння виробничо-інвестиційного потенціалу країни, включаючи «перетворення Саудівської АРАМКО з нафтовидобувної компанії в промислового гіганта, що працює в усіх кінцях Земної кулі», трансформацію «Генерального інвестиційного фонду в найбільшу світову інвестиційну компанію», перетворення «провідних саудівських компаній у транснаціональних гравців». Курс на відмову від тиску на бізнес з боку держави й заохочення національних та іноземних інвестицій, щоб «зменшити тягар тривалих бюрократичних процедур», «створити атмосферу прозорості, відповідальності та відкритості всім поглядам». Лінія на «подвоєння можливостей» пов'язувалася з «простором для діяльності приватного сектору», його перетворенням на «партнера» держави та «основний інструмент створення робочих місць» (URL: <https://www.vision2030.gov.sa/mediacenter/news>). «Багатообіцяючими» секторами «Бачення: 2030» називає поновну енергетику, туризм, гірничодобувну промисловість, металургію. Саудівські нафтові доходи мали вкладатися в згадані сфери виробництва, а також у ті, що сприяють становленню «національного військового виробництва». Крім того, «Бачення: 2030» торкалося сфери охорони здоров'я, освіти, культури та дозвілля. Їхнє резюме – «підтримка культури та організація дозвілля», «здорове життя» та «вчитися, щоб працювати». Це означало, що на момент завершення програми «витрати саудівської сім'ї на культуру та дозвілля підвищаться з 2,9 до 6 %», а частка тих, хто «займається спортом хоча б один раз на тиждень – з 13 до 40 %» (URL: <https://www.vision2030.gov.sa/mediacenter/news>).

Фінансувати проведення таких амбітних реформ планувалося, зокрема, на гроші від хаджу, який саудівська влада перетворила не тільки на потужний інструмент релігійно-ідеологічного впливу закордоном і всередині країни, а й на досить прибутковий бізнес-проект. За різними оцінками, дохід від релігійного туризму (безпосередньо сам хадж і умра – малий хадж) у доковідний період становив близько 12–20 млрд дол. (URL: <https://hizb.org.ua/ru/other/4862-articles/112406-dokhody-i-raskhody-dinastii-saudov-svyazannye-s-palomnikami-k-kaabe.html>). Разом з тим не треба оминати увагою той факт, що безпосередньо розташування священних для кожного мусульманина міст Мекки й Медини на території Королівства використовується домою Саудів у їхніх намаганнях стати лідером мусульманського світу. Навіть титул короля Саудівської Аравії звучить як Служитель Двох Святинь (араб. Хадім аль-Харамейн аш-Шарифейн). З метою координації дій найбагатших арабських монархій у травні 1981 р. було створено потужне фінансово-економічне об'єднання – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (далі – РСДАПЗ) зі штаб-квартирою в столиці Королівства Ер-Ріяді. За допомогою РСДАПЗ саудівцям вдається консолідувати зусилля держав затоки не тільки в галузі економіки, а й досягти успіхів у координації їхніх військово-політичних

ресурсів. Яскравим прикладом цього стала участь коаліції союзних держав на чолі з КСА (до якої також увійшли ОАЄ та Катар) у громадянській війні у Ємені проти хуситів, яких підтримує Іран (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/shche-odna-viyna-sauidivska-araviya-rozpochala-operaciyu-u-jemeni-833156.html>).

В умовах російської агресії, коли Ісламська Республіка Іран (далі – ІРІ) майже відкрито стала на бік Кремля, для Києва такий союзник, як Саудівська Аравія навряд чи буде лишнім. Справа в тому, що між ІРІ та КСА тривалий час точиться суперництво за першість у мусульманському світі. Незважаючи на те що іранські аятоли формально представляють лише шіїтську меншість (10–11 % вірян), Тегеран щорічно проводить конгреси ісламського єднання. Зі слів неформального лідера рахбара Ірану аятоли Хаменеї, сьогодні не існує шіїтського або сунітського ісламу, а є тільки один іслам справжній та інший – терористичний, вигаданий США. Такі дії викликають занепокоєння в КСА, яка також намагається стати лідером ісламського світу, спираючись на підтримку сунітської більшості. Крім того, протягом останніх десятиліть Тегеран реалізує потужний геополітичний проєкт створення «шіїтського півмісяця». У разі його успішного завершення ІРІ за допомогою одновірців-шіїтів у сусідньому Іраку, Ємені, нафтоносних східних районах Саудівської Аравії, Бахреїні, Сирії та Лівані з'явиться підконтрольне Ірану релігійно-політичне об'єднання на території від Перської затоки до східного узбережжя Середземного моря. До того ж ІРІ майже відкрито підтримують повстанців-хуситів у Ємені, які не тільки ведуть бойові дії проти військ коаліції на чолі з КСА на території своєї країни, а й обстрілюють важливі інфраструктурні об'єкти в самому Королівстві за допомогою іранських ракет і дронів. Тобто, крім усього іншого, саудівці можуть мати цінний для України досвід боротьби з озброєнням іранського виробництва. В останні дні надходить інформація про потепління в ірансько-саудівських відносинах за посередництва Китаю. Проте внаслідок перерахованих вище обставин потеплення між двома країнами може мати, скоріше, ситуативний характер, до першого зіткнення їхніх інтересів у Сирії, Ємені або інших гарячих точках (URL: <https://espresso.tv/iran-i-sauidivska-araviya-domovilisya-pro-vidnovlennya-diplomatichnikh-zvyazkiv>).

Разом з тим треба враховувати, що до завершення реалізації «Бачення: 2030» експорт нафти продовжує становити значну частину бюджетних надходжень у КСА. Звичайно, істотне підвищення обсягів видобування має наслідком здешевлення нафтової сировини і в підсумку призводить до появи дефіциту в держбюджеті. Тому Королівство періодично підтримує РФ, яка стикається з аналогічною проблемою. Наприклад, у жовтні 2022 р. Саудівська Аравія проголосувала за резолюцію Генеральної Асамблеї ООН, яка стосувалася засудження спроби Росії анексувати території чотирьох областей України, і майже водночас було оголошено про угоду Саудівської Аравії, Росії та інших країн ОПЕК+ щодо скорочення видобутку нафти. Тоді ж США заявили, що зростання цін на нафту внаслідок скорочення видобутку збільшить військовий бюджет РФ і підірве глобальні зусилля щодо ізоляції

Москви. Високопоставлені американські законодавці у зв'язку із цим закликали навіть до повної переоцінки відносин із Саудівською Аравією (URL: <https://www.unian.net/politics/voyna-v-ukraine-2022-v-ssha-obespekoeny-cho-saudovskaya-araviya-mozhet-peredat-oruzhie-rossii-12014868.html>).

Разом з тим треба зазначити, що КСА послідовно виступає за територіальну цілісність України. Про це свідчить не тільки голосування в ООН. Наприклад, ще в 2015 р. король Саудівської Аравії Абдалла давав ясно зрозуміти, на чієму він боці у війні Росії з Україною (URL: <https://nv.ua/opinion/kak-saudovskaya-araviya-voyueta-na-storone-ukrainy-29839.html>). У 2017 р. під час офіційного візиту в КСА тодішній Президент України П. Порошенко висловлював вдячність саудівському монарху за підтримку ініціатив України в рамках міжнародних організацій, спрямованих на захист її суверенітету та територіальної цілісності. У березні поточного року В. Зеленський подякував новому послу Королівства в Україні за підтримку суверенітету й територіальної цілісності нашої держави і висловив сподівання, що офіційний Ер-Ріяд зможе сприяти захисту прав і свобод кримських татар, які перебувають у важких умовах окупації в Криму (URL: <https://www.vinrda.gov.ua/news/top-novyny/prezydent-ukrainy-pryiniav-virchi-hramoty-u-posliv-danii-afhanistanu-lytvu-chornohorii-ta-saudivskoi-aravii>).

Беручи до уваги те, що ще один претендент на лідерство у світі ісламу – Туреччина, яка, з одного боку, також як КСА позитивно ставиться до України, а з іншого – має тісні економічні зв'язки з РФ, подальший розвиток українсько-саудівських відносин може зіграти позитивну роль на цьому напрямі зовнішньої політики Києва. Ідеться, зокрема, про намагання обох країн (Туреччини й Саудівської Аравії) взяти на себе функції посередника у вирішенні питань, пов'язаних із закінченням російсько-української війни. Про це, зокрема, свідчать неодноразові офіційні заяви Президента Туреччини Р. Т. Ердогана, а також політичного керівництва КСА. Перший раз турецький лідер заявив про готовність своєї країни стати посередником у російсько-українському конфлікті ще до початку війни – у листопаді 2021 р. Тоді Р. Т. Ердоган зазначив: «Наша позиція щодо ситуації в Україні є загальновідомою. Туреччина виступає за забезпечення миру з акцентом на становище кримських татар. Сподіваємося, що регіон не перетвориться на зону бойових дій і в ньому запанує мир. Туреччина готова до посередництва. Готова обговорювати це питання з обома сторонами» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-59461462>). Р. Т. Ердоган не покинув свою ідею й досі. У січні 2023 р. під час телефонної розмови з Президентом В. Зеленським він заявив про готовність до посередництва задля досягнення довгострокового миру між РФ і Україною, а також підкреслив готовність Анкари до дипломатичного внеску в прискорення процесів з нормалізації ситуації навколо Запорізької АЕС (URL: <https://www.unian.ua/politics/erdogan-zaproponuvav-zelenskomu-stati-poserednikom-v-ukrajinsko-rosiyskih-peregovorah-12100374.html>).

У свою чергу у вересні 2022 р. спадкоємний принц і віцепрем'єр-міністр Саудівської Аравії Мухаммад бін Салман зазначив, що його держава також

готова докласти зусиль, аби виступити посередником «між усіма сторонами» у війні Росії проти України. Принц запевнив, що Саудівська Аравія підтримує всі міжнародні зусилля щодо «політичного врегулювання кризи». За його словами, Королівство також зацікавлене в подальших зусиллях світового співтовариства для зменшення гуманітарних наслідків вторгнення РФ на територію України (URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/sauidivska-aravija-hotova-vistupiti-poserednikom-u-vijni-rf-proti-ukrajini.html>).

Посередницький потенціал обох країн уже був частково розкритий під час розв'язання проблем щодо організації повернення з російського полону військових, що воювали за Україну. Так, у вересні 2022 р. за допомогою Туреччини та Саудівської Аравії відбувся обмін понад 200 військовополоненими між Росією й Україною. Серед визволених з полону було 10 іноземців, яких з початку відправили до КСА, а також українські бійці, зокрема представники полку «Азов», які героїчно обороняли Маріуполь. Сьогодні керівники полку перебувають на турецькій території. Уповноважений Верховної Ради з прав людини Д. Лубінець подякував турецькій стороні за посередництво в переговорах стосовно звільнення полонених бійців з «Азовстали» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3650159-lubinec-podakuvav-tureccini-za-poserednictvo-u-zviltrenni-zahisnikiv-azovstali.html>).

Ще одним вагомим внеском Туреччини в поліпшення ситуації в Україні стала посередницька допомога в укладанні «зернової угоди», за допомогою якої з вітчизняних портів було вивезено понад 21 млн т сільськогосподарської продукції (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/13/7389059>). Отже, якщо суперництво між Анкарою та Ер-Ріядом за статус посередника в припиненні російсько-української війни буде вдало використовуватися, Київ може отримуватиме від цього відповідні політичні й економічні дивіденди.

Крім того, враховуючи особливості східного менталітету, з досить великою мірою впевненості можна сказати, що перший за 30 років із часу встановлення двосторонніх відносин візит в Україну голови МЗС Саудівської Аравії є знаковою подією, яку можна розглядати як новий етап у розвитку контактів між двома державами. Враховуючи провідну роль Королівства в справах арабо-ісламського світу, а також величезний інвестиційний потенціал КСА, можна припустити, що офіційний Київ може розраховувати на політично-посередницьку та фінансову підтримку не тільки Ер-Ріяду, а й дружніх до нього інших монархій Перської затоки. Останнє набуватиме великої актуальності для України, зокрема, на післявоєнній стадії відновлення економіки Української держави.

Сейсмічна активність і посилення міжнародної проблематики

Серія страшних землетрусів прокотилася країнами світу. Серед них найбільш показовою є, звичайно, трагічна ситуація в Туреччині. Так, за останньою інформацією, від землетрусу в Туреччині загинуло 47 тис. 932 особи. Збитки від землетрусів у цій країні оцінюються в 80 млрд дол. (URL: https://gazeta.ua/articles/world-life/_zemletrusi-u-turechchini-onovili-kilkist-zhertv/1136293. 2023. 10.03).

Показовими також є землетруси, що сталися:

– у сусідній Сирії (URL: <https://www.icrc.org/ru/document/zemletryasenie-v-turcii-i-sirii-siriysam-srochno-nuzhna-pomoshch>. 2023. 23.02);

– на сході Таджикистану. Магнітуда підземних поштовхів досягла 7,2 бала. Епіцентр зсуву тектонічних плит був на глибині близько 10 км. Про це повідомляє китайське державне телебачення CCTV з посиланням на Китайський центр сейсмологічних мереж.

Підземні поштовхи зафіксовано неподалік кордону між Сіньцзян-Уйгурським автономним районом на північному заході Китаю та Гірничо-Бадахшанською автономною областю на сході Таджикистану (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/u-tadzhikistani-nepodalik-kordonu-z-kitaem-stavsvya-zemletrus-magnitudou-7-2-podrobitsi.htm>. 2023. 23.02);

– у Румунії. Землетрус магнітудою 5,2 бала. Його епіцентр розташовувався на глибині 15 км, за 14 км на північний захід від м. Тиргу-Жіу, де проживає близько 100 тис. осіб, і за 73 км на північний схід від Дробета-Турну-Северін. Про це свідчать дані Євросередземноморського сейсмологічного центру. Зазначається, що після землетрусу відбулося два афтершоки (підземні поштовхи, які слідують за землетрусом і генетично з ним пов'язані) магнітудою 2,4 бала за шкалою Ріхтера на глибині 5 км і 3 бали за шкалою Ріхтера на глибині 15 км. Епіцентри обох афтершоків розташовані в одній і тій самій сейсмічній зоні (Олтенія, повіт Горж) (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/v-rumunii-stavsvya-zemletrus-epitsentr-zafiksovano-nepodalik-mista-z-naselennyam-u-majzhe-100-tisyach-zhiteliv.htm>. 2023. 13.02).

11 березня в Румунії також було зафіксовано підземний поштовх магнітудою 4,1 бала. Землетрус стався на глибині 140 км о 14:09 у румунському повіті Вранча, повідомляє Інститут досліджень та розробок у галузі фізики Землі (INCDFP) Румунії. Сейсмоактивність зафіксовано поблизу таких міст: 57 км від Бузеу, 61 км від Брашова, 73 км від Плоешть (URL: <https://goloskarpat.info/society/640c8c719f992>. 2023. 11.03);

– в акваторії протоки Кука, що розділяє Північний і Південний острови Нової Зеландії, стався землетрус магнітудою 5,7 бала, повідомила Геологічна служба США. Епіцентр підземних поштовхів був за 98 км на північний захід

від м. Лоуер-Хатт, неподалік Веллінгтону (URL: <https://babel.ua/news/90539-uvnoviy-zelandiji-stavsvya-potuzhniy-zemletrus-zagiblih-nemaye>. 2023. 15.03);

– у центральній Італії. Землетрус магнітудою 5 балів, повідомив Європейський середземноморський сейсмологічний центр. Італійська влада оцінила землетрус в 4,4 бала та заявила, що його епіцентр знаходився в м. Умбертіде на глибині 10 км, на північний схід від Перуджі (URL: <https://goloskarpat.info/society/640c8c719f992>. 2023. 9.03);

– на Камчатці сталися три потужні підземні поштовхи впродовж трьох годин. Поштовхи магнітудою 3,8 і 6,1 бала сталися неподалік Північно-Курильська, ще один землетрус магнітудою 4,1 бала зафіксовано за 200 км від Петропавловська-Камчатського (URL: <https://tsn.ua/svit/peredbachennya-seysmologa-pro-silni-zemletrusi-v-rosiyi-zbuvayutsya-uzhe-trichi-potrusilo-kamchatku-2281021.html>. 2023. 8.03).

Треба зазначити, що в експертних колах досить широко коментується ситуація із землетрусами у світі. Фахівці вказують, що система розломів Східної Анатолії, де сталися такі потужні землетруси, є частиною тектонічного «потрійного вузла», де стикаються три тектонічні плити – Анатолійська, Аравійська та Африканська. З 1970 р. у цьому регіоні сталися лише три землетруси магнітудою понад 6 балів, і багато геологів вважали, що сильний землетрус тут є неминучим. Проте на практиці наука про передбачення землетрусів є дуже складною. Після того як землетрус уже стався, у сейсмічних даних часто можна виявити показники, які про нього сигналізують, однак знати наперед, на що треба звернути увагу, і використовувати це для прогнозування набагато складніше. «Коли ми симулюємо землетруси в лабораторії, ми бачимо, як відбуваються всі ці невеликі зсуви – першими з'являються окремі тріщини та дефекти, – наголошує К. Мароне, професор геофізичних наук Римського університету Сапієнца в Італії та Університету Пенсільванії в США. – Але в природі є багато невизначеності щодо того, чому ми часто не бачимо поштовхів або ознак того, що буде великий землетрус» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjrwepq7w87o>. 2023. 15.02).

Геологи намагаються використовувати сучасні наукові методи для прогнозування землетрусів принаймні з 1960-х років, але переважно без успіху. За словами К. Мароне, головна причина цього полягає в складності систем розломів, які перетинають земну кулю. Існує також багато сейсмічного шуму, що ускладнює розпізнавання чітких сигналів.

За даними Геологічної служби Сполучених Штатів Америки, для створення дійсно корисного прогнозу землетрусу потрібні три речі: місце, де він станеться, коли він станеться та наскільки великим він буде. Поки що, зазначають у службі, ніхто не може цього зробити з упевненістю.

Натомість геологи створюють «мапи небезпеки», де вони обчислюють імовірність землетрусу протягом кількох років. Хоча це може певним чином допомогти, наприклад з покращенням будівельних стандартів у зонах

найбільшого ризику, однак такі передбачення є недостатніми для раннього попередження людей, щоб вони могли евакуюватися або сховатися.

Експерти вказують на те, що останнім часом зростає ажіотаж навколо можливостей штучного інтелекту, адже він може виявляти найменші сигнали, які люди пропускають. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати величезні обсяги даних про минулі землетруси, щоб відшукати закономірності, які можна використати для прогнозування майбутніх. «Такий спосіб передбачення на основі машинного навчання викликав великий інтерес», – зазначає К. Мароне. Він і його колеги протягом останніх п'яти років розробляли алгоритми, здатні виявляти зсуви розломів у землетрусах, змодельованих у лабораторії. Використовуючи гранітні блоки розміром з кулак, вони можуть відтворити накопичення напруги та тертя, які можуть виникнути в розломі, створюючи таким чином «лабораторні землетруси».

Учені з Китаю в свою чергу намагалися відшукати коливання в електрично заряджених частинках в іоносфері Землі за кілька днів до землетрусів, спричинених змінами магнітного поля над зонами розломів. Команда вчених на чолі з Д. Лю з Інституту прогнозування землетрусів у Пекіні заявила, що вони змогли побачити збурення в атмосферних електронах над епіцентром землетрусу, який стався в Каліфорнії на початку квітня 2010 р., за 10 днів до того, як він відбувся.

Водночас інші дослідники покладають надії на інші сигнали. Науковці з Японії стверджують, що для прогнозів можуть використовувати зміни водяної пари над зонами землетрусів. Дослідження показують, що ці прогнози мають точність 70 %, хоча вони можуть лише повідомити, що землетрус може статися в якийсь момент протягом наступного місяця. Інші вчені намагалися використовувати дрібні коливання земної гравітації, які можуть виникнути перед землетрусом. Але попри всі ці дослідження ніхто так і не зміг успішно передбачити, де й коли станеться землетрус (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjrwepq7w87o>. 2023. 15.02).

Проте, за словами деяких експертів, можна назвати райони, де можлива висока сейсмічна активність. Професор К. Синолакис, який вивчає стихійні лиха, заявив, що землетруси подібні до того, що стався в Туреччині та Сирії, відбуваються раз на 600–800 років. За його словами, більшість жертв під час землетрусів саме у великих містах, оскільки люди мешкають там у багатоквартирних будинках. Він послався на землетрус на Криті, який стався у 354 році до н. е., заявивши, що тоді острів піднявся на 10 м через сейсмічні коливання. Однак останній великий землетрус на острові стався в 1403 р. Тому, як вважає професор, незабаром у Греції знову може статися мегаземлетрус силою 8,5 балів за шкалою Ріхтера.

Схожий прогноз зробив і професор сейсмології К. Папазахос. За його словами, грекам у якийсь момент, скоріше, доведеться зазнати такого ж землетрусу, що стався нещодавно в Туреччині (URL: <https://focus.ua/uk/world/549469-proishodit-kazhdye-600-800-let-eksperti-rasskazali-gde-v-europe-zhdat-silnoho-zemletryasiya>. 2023. 11.02).

Треба нагадати, що експерти вказували й на високу ймовірність землетрусів у всіх сейсмоактивних поясах, на одному з яких розташована Україна. Так, сейсмолог НАН О. Кендзера зазначав, що сусідня від України Румунія знаходиться в зоні Вранча. Це унікальна сейсмоактивна ділянка, розташована на стику Південних і Східних (Українських) Карпат у повіті Вранча (Румунія), з гіпоцентром землетрусів від 80 до 190 км. Така глибина провокує 8–9-бальні поштовхи в епіцентрах Румунії, Болгарії та Молдови. Завдяки великим глибинам і магнітудам землетрус у зоні Вранча проявляються на величезній території – від Греції на півдні до Фінляндії на півночі. Землетрус на цій сейсмоактивній плиті може відчуватися на всій території України, але особливо біля Криму та на Закарпатті. Найпотужніші поштовхи з інтенсивністю 8 балів за шкалою Ріхтера можливі на південному заході Одеської області (URL: <https://zakdialoh.com/zakarpattya-v-zoni-ryzyku-v-ukrayini-mozhe-buty-zemletrus-do-8-baliv-sejsmolog/>, [https://zakdialoh.com/zakarpattya-v-zoni-ryzyku-v-ukrayini-mozhe-buty-zemletrus-do-8-baliv-sejsmolog.](https://zakdialoh.com/zakarpattya-v-zoni-ryzyku-v-ukrayini-mozhe-buty-zemletrus-do-8-baliv-sejsmolog/) 2023. 12.02).

Сейсмолог наголошував також на тому, що можуть бути землетруси, пов'язані з локальними змінами «напружено-деформованого» стану середовища та рухом місцевих тектонічних плит. Відтак коли у величезній кількості вибухають снаряди й енергія від вибухів доходить до місць, де вже концентрується тектонічне напруження, це може перевищити границю міцності, зауважує О. Кендзера (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100795>. 2023. 18.02). Таким чином може розпочатися досить сильний землетрус, який, власне, може спричинити війна.

Треба вказати, що після трагедії в Туреччині та Сирії на Закарпатті посилюють контроль за дотриманням антисейсмічних вимог й організують постійні навчання рятувальників. «Трагедія, яка відбулася в Туреччині та Сирії через землетруси, забрала десятки тисяч життів. Вона показала, що цього можна було уникнути, дотримуючись норм сейсмічності під час будівництва. Закарпаття – також сейсмічно активний регіон, тож ці питання потребують додаткової уваги та контролю на всіх рівнях», – заявив голова Закарпатської обласної військової адміністрації В. Микита, повідомивши, що підписав розпорядження про вжиття заходів щодо додержання вимог і норм сейсмічності під час проведення будівництва на території області.

Відтак в області посилюють контроль за неухильним дотриманням антисейсмічних вимог державних будівельних норм та правил під час підготовки проектної документації організаціями-розробниками на нове будівництво, а також реконструкцію й експлуатацію будівель і споруд різного призначення, що зводяться або розміщуються на території області (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/yak-zakarpattya-gotuyetsya-do-mozhlivih-zemletrusiv-perevirka-zabudovnikiv-i-navchannya-dsns-2281855.html>. 2023. 9.03).

Президент Національного експертно-будівельного альянсу України та групи компаній «Win Experts» В. Лещинський у своєму коментарі зазначив,

що у випадку землетрусів в Україні найбільш уразливими є «хрущовки», тому що міцність їхніх конструкцій вичерпана, а також панельні будинки 1970–1980-х років. «Зате найстійкішими при будь-яких впливах є монолітно-каркасні будинки, тому що вони мають повністю пов'язаний каркас і досить міцний фундамент, а якщо є ще два підземні поверхи паркінгу, то це найбільш захищені будинки», – зазначив експерт. За його словами, досить міцними є будинки сучасного панельного будівництва, тому що в них краще, за сучасними технологіями, пов'язані плити між собою (URL: <https://glavred.net/ukraine/hrushchevki-ne-vyderzhat-ekspert-nazval-samy-bezopasnye-doma-v-sluchae-zemletryaseniya-v-ukraine-10453199.html>. 2023. 2.03).

Треба зазначити, що звертає на себе увагу те, що меседж «Європа вирішила покарати Туреччину землетрусом» був поширений у соціальних мережах, зокрема в телеграм-каналах, які транслюють прокремлівську риторичку. У повідомленнях ідеться, що Європа «запланувала катаклізм» і в такий спосіб вирішила покарати Туреччину за її ставлення до Росії. Мовляв, усі страждають від того, що підтримують Росію, «намагаються допомогти їй», а Європа за це карає. Автори повідомлень додають, що Європа використовує «тектонічну зброю».

У свою чергу аналітики проєкту «EU vs Disinfo» встановили, що немає жодних доказів, які підтверджують таку інформацію, крім того, немає доказів існування «тектонічної зброї» (URL: <https://disinfo.detector.media/post/evropa-vyrishyla-pokaraty-turechchynu-zemletrusom>. 2023. 10.02).

Військовий експерт О. Жданов також запевнив, що землетрус у Туреччині не мав штучного походження, адже у світі не існує ні кліматичної зброї, ні сейсмічної зброї. Землетрус – це абсолютно природне явище, яке навіть науковці не можуть пояснити до кінця (URL: <https://tsn.ua/svit/chi-mig-zemletrus-u-turechchini-buti-shtuchnim-zhdanov-poyasniv-2263222.html>. 2023. 12.02).

Також привертає увагу й те, що в Україні різко зросли ціни на овочі. Аналітики вважають, що вартість тепличних овочів значно «підігрів» землетрус у Туреччині. Він відчутно вдарив по турецькій промисловості та по ринку тепличної продукції зокрема. Постачання тепличних овочів із цієї країни різко скоротилося, що викликало певний дефіцит на українському ринку свіжих овочів.

Утім, експерти прогнозують, що така ситуація триватиме недовго. Незабаром в Україну активніше «підє» імпорту з європейських країн. До того ж на сьогодні, коли в Україні ситуація з електрикою почала налагоджуватися, на ринок із часом почне надходити й продукція від вітчизняних виробників.

При цьому привертає увагу й думка інших експертів про те, що ще від початку пандемії навесні 2020 р. багато ланцюжків постачання у світі було перервано через запроваджені обмеження. Криза різко посилилася вторгненням Росії в Україну, оскільки обидві країни є основними

експортерами пшениці та входять до п'ятірки найбільших світових експортерів продукції з ячменю, кукурудзи та соняшнику.

Всесвітня продовольча програма ООН саме через закупівлі зерна в Україні могла забезпечувати потреби найбідніших країн у світі. Судан, Танзанія та Уганда, наприклад, поклалися на Росію та Україну для отримання понад 40 % імпорту пшениці.

Міжнародні експерти прогнозують, що у 2023 р. люди голодуватимуть з різних причин, але головним викликом стануть логістичні обмеження, які створюють труднощі для постачання продовольства із центрів виробництва. Раніше головна проблема полягала в зростанні цін на продукти, а не в їх наявності (URL: <https://mi100.info/2023/02/20/strashnishe-za-pandemiyu-ta-vijnu-chy-bude-globalnyj-golod-u-2023-roczі.> 2023. 20.02).

Як вказують експерти, прогнози стосовно землетрусів не можуть бути поки що чіткими. Проте, навіть якщо буде можливість робити кращі прогнози, залишається питання, що робити із цією інформацією. Поки точність прогнозів не підвищиться, превентивні заходи – евакуація міст або прохання людей триматися подалі від будівель у зоні ризику – можуть дорого коштувати в разі помилки.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Світові ринки енергоносіїв за умов міжнародної кризи, спричиненої воєнною агресією Росії проти України

(Початок. Закінчення див. у № 6)

Загальна характеристика ситуації на світових енергетичних ринках на кінець 2022 р.

«Енергетичні ринки зазвичай нестабільні, оскільки система енергозабезпечення потребує великих довгострокових інвестицій як у виробництво, так і в транспортування, тоді як попит на енергію змінюється залежно від циклу ділової активності. Тому ціни на енергоносії різко коливаються. Останні три роки були особливо нестабільними», – зазначає американський економіст, старший науковий співробітник Atlantic Council А. Аслунд (Аслунд А. Коло розімкнулося. *Світ попереду*. 2023. С. 142). Першим нещодавнім потужним шоком для світових ринків енергоносіїв став спалах пандемії COVID-19, що призвело до глобальної рецесії та значного скорочення світового попиту на енергоносії. Скорочення попиту на нафту й газ на міжнародних ринках супроводжувалося падінням світових цін на них. З подоланням наслідків пандемії світова економіка почала відновлюватися, що сприяло зростанню ділової активності на ринках енергоносіїв та підвищенню цін на нафту й газ.

Утім специфічною ознакою сучасного етапу розвитку світових ринків енергоносіїв є те, що нинішні кризові явища на цих ринках були спричинені повномасштабною воєнною агресією Росії проти України. Механізми цього впливу базувалися на двох взаємопов'язаних процесах. З одного боку, країни Заходу, у відповідь на цю агресію, запровадили проти Росії міжнародні санкції для того, щоб через економічний тиск на Росію примусити її до припинення агресії проти України. Частину цих санкцій було спрямовано проти російського паливно-енергетичного комплексу.

Зі свого боку, Росія, на тлі її повномасштабної воєнної агресії проти України, спробувала використати свої позиції великого міжнародного експортера енергоносіїв як зовнішньополітичну зброю, особливо у Європі. Причому, як свідчить аналіз повідомлень ЗМІ, до використання газу у Європі, як зовнішньополітичної зброї, Росія готувалася заздалегідь, принаймні з другої половини 2021 р. Наприклад, про це написав очільник європейської дипломатії Ж. Боррель у своєму блозі на початку поточного року. Він зазначив, що Росія почала шантажувати Євросоюз ще у 2021 р., обмеживши постачання газу за чинними довгостроковими контрактами (URL: https://biz.liga.net/ua/all/tek/novosti/borrel-nazval-energokrizis-povorotnym-momentom-dlya-es-ischezla-zavisimost-ot-rossii?fbclid=IwAR3q-6ZNm2aq6giUQrKsAI5q5MMwyNHAmfYrQZ9_fo8-XtvYXiTg3dl-2Pc).

Також про це свідчить діяльність російського «Газпрому» з наповнення підземних газових сховищ (далі – ПСГ) у Європі та Росії у 2021 р. Зокрема, тоді «Газпром» сконцентрував свої зусилля насамперед на заповненні видобутим газом ПСГ у Росії і водночас не поспішав заповнювати газові сховища у Європі, попри те що тоді саме на цей ринок була спрямовано більша частина експорту російського газу.

Так, наприкінці грудня 2021р. голова правління «Газпрому» О. Міллер на нараді про проходження осінньо-зимового опалювального сезону у президента РФ Путіна повідомив, що на початок сезону відбору газу «Газпром» створив у російських ПСГ оперативний резерв газу в об'ємі 72,64 млрд куб. м. До кінця грудня 2021 р. цей оперативний запас скоротився на 17 %, тобто на той момент рівень заповненості російських газових сховищ становив 83 %. При цьому О. Міллер зазначив, що наразі ПСГ у Європі виснажені на 44 %, зокрема в Німеччині – на 47 %. У результаті створюється дефіцит газу, який істотно впливає на кон'юнктуру європейського ринку. Також О. Міллер повідомив, що «Газпром» у 2021 р. повністю виконав зобов'язання щодо транзиту газу через Україну, прокачавши до кінця грудня 41,5 млрд куб. м газу (URL: <https://www.interfax.ru/business/813265>).

Водночас «Газпром» не поспішав нарощувати транспортування свого газу до європейських країн іншими магістральними газопроводами поза територією України. При цьому росіяни намагалися з вигодою для себе скористатися поширеними на європейському ринку механізмами торгівлі газом. Ідеться про формування цін на газ не за довгостроковими газовими контрактами, як того прагнула Росія, а на підставі короткотермінових угод

біржової торгівлі. Адже формування цін на газ на підставі короткотермінових угод біржової торгівлі сприяє розвитку конкуренції на європейському газовому ринку, тоді як формування цін на підставі довгострокових контрактів посилює монопольну роль постачальника газу, зокрема й російського «Газпрому». Однак саме низький рівень заповнення підземних газових сховищ у Європі створював відповідний інформаційно-психологічний тиск на очікування учасників європейської біржової торгівлі газом. У результаті у Європі ціни на газ почали стрімко зростати. Таким чином Росія лобювала прискорену сертифікацію магістрального газопроводу «Північний потік-2».

Після початку повномасштабного військового вторгнення в Україну та запровадження міжнародних антиросійських санкцій Росія у 2022 р. спробувала повторити цей же алгоритм газового тиску на європейські держави. Щоправда, у цьому випадку дещо модифікований. Зокрема, спочатку Росія вимагала від європейців розрахунку за поставки її газу в російських рублях. Утім очікуваного результату Росія не отримала, хоча лише невелика частина покупців у Європі з її вимогою погодилася.

Потім Росія почала вперто зменшувати обсяги поставок газу до європейських країн, знаходячи для цього різноманітні пояснення. Зокрема, «15 червня 2022 р. найбільші клієнти “Газпрому” у ЄС – OMV з Австрії, Eni з Італії, Uniper з Німеччини та Engie – підтвердили, що російський монополіст обмежив постачання газу за чинними контрактами внаслідок зменшення постачання газу у Європу трубопроводом “Північний потік-1” на 60 % – до 40 % його потужності». Зі свого боку, російський «Газпром» стверджував, що «зменшив транзит газу через несвоєчасне повернення компанією “Siemens” газоперекачувальних агрегатів після технічного обслуговування в Канаді». Також у 2022 р. «Газпром» зупиняв постачання газу трубопроводом «Північний потік-1» нібито для проведення планово-попереджувальних робіт на газоперекачувальному агрегаті. Водночас компанія відмовлялася забирати відремонтовані газові турбіни для цього газогону з Німеччини або збільшувати транзит через Україну (URL: https://biz.censor.net/news/3363338/rosiya_vje_zapovnyla_svoyi_gazovi_shovysc_ha_na_91_znyjuyuchy_eksport_v_yes).

Наприкінці серпня 2022 р. російський «Газпром» звітував про падіння з початку року експорту газу до країн далекого зарубіжжя на 36 %. Також «Газпром» повідомляв, що з 31 серпня щонайменше по 2 вересня 2022 р. повністю призупинить постачання газу до ФРН газопроводом «Північний потік». У результаті біржові ціни на газ у Європі злетіли до 3300 дол. за 1 тис. куб. м. Після 26 вересня 2022 р., коли в один день одночасно відбулися вибухи на трьох нитках морських газопроводів «Північний потік-1» і «Північний потік-2», обсяги постачання російського газу до Європейського Союзу зменшилися ще більше. При цьому поліція безпеки Швеції повідомила про виявлені нею докази саботажу на означених морських газопроводах.

За інформацією агентства «Reuters», «російський президент Путін робив ставку на те, що рекордні ціни на енергоносії та можливий дефіцит газу взимку

2022–2023 рр. схилитимуть Європу спонукати Україну до перемир'я в розв'язаній Росією війні на умовах Кремля» (URL: https://biz.censor.net/news/3362888/gazovyyi_shantaj_putin_spodivayetsya_pozba_vyty_ukrayinu_pidtrymky_yes_zymoyu_reuters).

Однак держави Європейського Союзу налагодили закупівлю газу від інших країн-постачальників. У підземних газосховищах ЄС було накопичено достатні запаси газу й ціни на нього почали знижуватися. Наприклад, Німеччина, як зазначає оглядач Deutsche Welle А. Гурков, «змогла восени достроково на 100 % заповнити свої газосховища, не замерзла під час перших грудневих холодів, звично відсвяткувала Різдво». Таким чином, російський план газової війни європейцями було зруйновано. З іншого боку, за підсумками 2022 р. видобуток газу російським «Газпромом» скоротився порівняно з 2021 р. на 19,9 % і становив 412,6 млрд куб. м. При цьому в далеке зарубіжжя було експортовано 100,9 млрд куб. м газу. Для порівняння, свій експорт у країни далекого зарубіжжя у 2021 р. «Газпром» оцінював у 227,9 млрд куб. м. Тобто за основним напрямом зовнішнього продажу обсяги експорту російського газу скоротилися майже у 2,3 раза. Тоді голова правління «Газпрому» О. Міллер традиційно пояснив падіння експорту газу зменшенням попиту у країнах ЄС на 55 млрд куб. м, хоча саме російська сторона періодично обмежувала постачання газу європейським країнам.

Що ж стосується торгівлі нафтою у Європі, то вона більш конкурентна за своєю природою, ніж торгівля газом, оскільки в ній постачання нафти трубопроводами відіграє значно меншу роль, ніж у торгівлі газом, особливо до початку 2022 р. Більша частина нафти у Європу постачається танкерами. Але через загострення протистояння таких потужних геополітичних суб'єктів, як Росія та держави Заходу, на міжнародних ринках енергоносіїв у 2022 р. посилюються панічні настрої, а ціни на енергоносії почали стрімко зростати. При цьому певні компанії та країни прагнули скористатися ситуацією, що склалася для отримання якомога більшої власної вигоди. Це стосувалося і торгівлі газом, і торгівлі нафтою.

Однак на відміну від газу на світовому ринку більша частина нафти постачається до споживачів морським транспортом. Навіть у Європі, де історично великі обсяги нафти постачається з родовищ на переробні підприємства по трубопроводах, постачання нафти на переробку морським транспортом переважає. Загалом давній розвиток танкерного флоту сприяє конкуренції продавців нафти й значно посилює роль споживача на світовому нафтовому ринку порівняно з аналогічним ринком газу.

Тому протистояння держав – міжнародних партнерів України та Росії на світовому нафтовому ринку набуло дещо іншого характеру, ніж на аналогічному ринку газу. Міжнародні партнери України запроваджували ембарго на постачання російської нафти поступово, з тим щоб мінімізувати шкоду власним економікам і якомога менш дестабілізувати світовий нафтовий ринок. Росія, зі свого боку, протягом 2022 р. прагнула організувати збут своєї

нафти на світовому ринку з урахуванням поступового посилення міжнародних санкцій проти неї.

Водночас багато країн, як виробників нафти, так і її споживачів, прагнули якнайкраще пристосуватися до нової ситуації, що склалася на світовому нафтовому ринку. Країни – члени ОПЕК та інші країни – постачальники нафти намагалися підтримати якомога вищу ціну на нафту. Країни-споживачі шукали для себе більш вигідні умови закупівель нафти. Наприклад, Китай, Індія та Туреччина помітно збільшили обсяги закупівель російської нафти марки Urals, яка продавалася зі значним дисконтом до еталонної нафти марки Brent.

5 грудня 2022 р. набуло чинності рішення ЄС щодо запровадження ембарго на постачання нафти з Росії морським шляхом, яке також включало в себе механізм планки цін на нафту (price cap). Цей механізм передбачає заборону на надання послуг з транспортування російської нафти морським шляхом, а також її страхування, брокерські послуги та фінансування операцій компаніями на території ЄС, за винятком випадків продажу енергоресурсу за ціною не вищою від певної планки (60 дол. за барель). Аналогічну заборону запровадили й держави G7 та Австралія. Також у подальшому передбачався періодичний перегляд планки цін на російську нафту та запровадження планки цін на нафтопродукти з Росії.

Динаміка цін на нафту на світовому ринку у 2022 р. формувалася під впливом означених вище процесів. Так, ціна нафти марки Brent на світовому ринку після початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну почала зростати і 8 березня 2022 р. сягнула 129,47 дол. США/барель. Протягом трьох наступних місяців світовий нафтовий ринок перебував у стані турбулентності, коли ціна нафти Brent коливалася в межах 100–120 дол./барель і 8 червня сягнула 123,94 дол. США/барель. Зазначена турбулентність світового нафтового ринку, вочевидь, була пов'язана з невизначеністю воєнної ситуації в Україні. Починаючи з другої декади червня 2022 р. динаміка цін нафти Brent на світовому ринку почала набувати звичних ринкових коливань із загальною усталеною тенденцією до зниження. У результаті в грудні 2022 р. ціна нафти марки Brent на світовому ринку коливалася в межах 76–85 дол./барель.

Протягом усього 2022 р. російська нафта марки Urals на світовому ринку торгувалася з дисконтом до нафти марки Brent, тобто була дешевшою за неї. Напрямою динаміки цін російської нафти марки Urals, принаймні до початку листопада 2022 р., загальною був аналогічний динаміці цін нафти Brent, тобто ціни на російську нафту Urals знижувалися. Утім з початку листопада й особливо протягом 1–7 грудня 2022 р. на світовому ринку відбулося стрімке падіння цін на російську нафту марки Urals. Означене падіння цін на російську нафту було пов'язано з наближенням 5 грудня – дати запровадження згаданого вище міжнародного ембарго на постачання нафти з Росії морським шляхом. Причому середня ціна російської нафти марки Urals на

світовому ринку у період 6–30 грудня була нижче встановленої граничної ціни у 60 дол. США/барель і коливалася в межах 52–57 дол./барель.

Водночас у відповідь на політику Росії з використання торгівлі енергоносіями як зброї, держави – міжнародні партнери України запровадили політику диверсифікації джерел енергопостачання власних економік. Так, за інформацією Deutsche Welle, Німеччина до початку повномасштабної воєнної російської агресії проти України купувала у Росії 55 % необхідного їй природного газу, 50 % кам'яного вугілля і 35 % сирової нафти. «У січні 2022 р. про життя без енергоносіїв з Росії в Німеччині навіть і не думали. Наприкінці лютого, одразу після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, швидка відмова від них здавалася нездійсненною. Але вже до грудня 2022 р. німці саме цього й домоглися» (URL: <https://www.dw.com/uk/ak-frn-vdalosa-tak-svidko-podolati-zaleznist-vid-gazu-z-rosii/a-64247753>).

Як заявив міністр фінансів ФРН К. Ліндер на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, «у пошуках альтернативних джерел енергії країна відновила роботу вугільних електростанцій, відклала плани закриття трьох останніх атомних електростанцій і намагалася збільшити потужності для зберігання природного газу, імпортованого з інших країн, таких як Норвегія та США». Він звернув увагу на те, що Німеччина змогла збудувати новий термінал з прийому скрапленого газу за рекордні вісім місяців (URL: <https://www.bbc.com/news/business-64312400>).

Загалом, за оцінками економістів, готуючись до зими 2022/2023рр., країни Євросоюзу реалізували плани щодо обмеження споживання газу та зуміли скоротити імпорт природного газу на 20 %, його споживання – на 15 % (URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/economy/ekonomist-evrope-nuzhno-esche-na-7-sokratit-potreblenie-gaza-chtoby-ne-importirovat-ego-po-truboprovodam-iz-rossii.d?id=92357141>).

Очільник європейської дипломатії Ж. Боррель високо оцінив досягнення Німеччини у сфері диверсифікації свого енергозабезпечення та подолання енергетичної залежності від Росії. Загалом у 2022р. у напрямі диверсифікації джерел енергії для національних економік рухалися також й інші держави – члени Європейського Союзу. «Це поворотний момент у відносинах між ЄС і Росією, які досі багато в чому залежали від енергетичного питання», – вважає Ж. Боррель. Водночас він попередив, що енергокриза ще не завершилася: ціни на енергоносії хоча й повернулися на довоєнний рівень, проте залишаються високими, і 2023 р. може бути непростим з погляду забезпечення Європи газом» (URL: https://biz.liga.net/ua/all/tek/novosti/borrel-nazval-energokrizis-povorotnym-momentom-dlya-es-ischezla-zavisimost-ot-rossii?fbclid=IwAR3q-6ZNM2aq6giUQRKsAI5q5MMwyNHAmfYrQZ9_fo8-XtvyXiTg3dl-2Pc).

Тенденції розвитку міжнародних ринків газу

Водночас уже згадуваний старший науковий співробітник Atlantic Council А. Аслунд стверджує, що «газові ринки насправді не є глобальними, оскільки більшу частину газу все ще доставляють газогонами». Однак з

розвитком на початку нинішнього століття технологій масштабних міжнародних перевезень скрапленого природного газу (СПГ), як певної альтернативи поставкам природного газу трубопровідним транспортом, залежність між макрорегіональними міжнародними ринками газу зросла, а світовий ринок газу став більш конкурентним. І міжнародна торгівля газом це наочно демонструє.

Саме через зростання цієї залежності міжнародних ринків газу та тенденції до їх глобалізації провалилася згадувана вище спроба Росії використати газ як зброю на Європейському континенті. Утім, з посиленням зв'язків між макрорегіональними міжнародними ринками газу зросла і взаємозалежність формування цін на газ між цими ринками через можливість переспрямування постачальниками газу великих партій СПГ на той чи інший ринок залежно від цін газу, які на відповідному ринку складаються. Тобто міжнародні ринки газу стали більш конкурентними. Адже тепер не лише в покупців на міжнародних ринках газу є альтернативні канали його купівлі, а й принаймні в продавців скрапленого природного газу є можливість продавати свій газ на різних міжнародних ринках.

Причому саме скраплений природний газ зі США та Катару був, так би мовити, тією «шалькою», що схилила «терези» енергетичного протистояння з Росією на користь країн Європейського Союзу. Як зазначає старший науковий співробітник Atlantic Council А. Аслунд, «європейці організували нові поставки газу з Норвегії, Катару, США, Алжиру та Азербайджану. Вони готові до нової реальності та навряд чи знову страждатимуть від дефіциту газу. Європа вивчила цей урок. Росія є ненадійним постачальником газу, і мало хто з європейців знову купуватиме в неї газ. Цьому газу є дуже багато заміників».

За інформацією ЗМІ, залежність Європейського Союзу від газу з різних джерел постачання / країн після зупинки «Північного потоку» виглядала таким чином: скраплений природний газ (СПГ) ЄС – 41,7 %, Норвегія – 35 %, Алжир – 10,4 %, Росія – 8,5 %, інші країни – 4,4 % (URL: <https://forbes.ua/svit/evropa-zaminila-rosiyskiy-gaz-skhovishcha-povni-zima-ne-strashna-yak-es-pozbuvsya-gazovoi-zalezhnosti-vid-rosii-27102022-9347>). При цьому треба враховувати, що з означених країн газ надходив по газопроводах.

У результаті заданих вище міжнародних економічних змін у 2022 р. у світі сильно змінився порядок розташування найбільших імпортерів скрапленого природного газу – «з величезним відривом на перше місце вирвався Євросоюз як колективний покупець. На другому місці опинилася Японія, а Китай з першого місця у 2021 р. перемістився на третє. Так, Євросоюз у 2022 р. сумарно використав 98 млн т СПГ (127 млрд куб. м газу після регазифікації)».

При цьому оглядачі ЗМІ зазначають, що у 2021 р. Європа імпортувала 74,1 млн т СПГ, поступившись і Китаю (79,2 млн т), і Японії (74,3 млн т). Але «ЄС поставив завдання скоротити залежність від російського газу за допомогою СПГ. На тлі виходу з ладу газопроводу “Північний потік” його виконання пішло набагато швидше, ніж передбачалося. Було запущено нові

проекти щодо прийому СПГ, які на відміну від попередніх років дуже швидко змогли перейти від погодження та проєктування до практичної реалізації. Усі вони використовують плавучі установки з прийому та регазифікації СПГ. Уже запущено термінал у Нідерландах (EemsEnergyTerminal), у ФРН працюють термінали у Вільгельсфхафені та Любміні, готується запуск терміналу у Брюнсбюттелі». При цьому, «незважаючи на введення нових прийомних потужностей, вони працюють далеко не на повну потужність. Так, у 2022 р. середній відсоток використання регазифікаційних потужностей по ЄС становив 63 %, такий самий рівень зберігається й на початку 2023 р.

Японія в 2022 р. скоротила імпорт СПГ на 3 % – до 71,99 млн т. Постачання СПГ до КНР у 2022 р. очікуються на рівні близько 63 млн т, що істотно поступається обсягам японських покупок. Головна причина зниження імпорту енергоресурсів Китаєм у 2022 р. – до 2021 р. запровадження жорстких обмежень для запобігання поширенню коронавірусної інфекції» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/viyna-v-ukrajini-povnistyu-zminila-svitoviy-rinok-skraplenogo-gazu-ostanni-novini-50298602.html>).

Утім, як наголошує П. Фуліс, редактор матеріалів про справи бізнесу The Economist, «поспішні зусилля Європи імпортувати скраплений природний газ (СПГ) морем викликали різке зростання його ціни у світі». Адже «Росія постачала 36 % газу, що його споживала Європа, і навіть прискорений імпорт СПГ наприкінці 2022 р. замінив лише третину цього обсягу».

У світі ціна газу визначається за результатами торгів на кількох біржах. Наприклад, у Європі це насамперед газовий хаб ТТФ (Title Transfer Facility), що є віртуальною торговою точкою для природного газу в Нідерландах. Він надає можливість торговцям проводити біржові операції і є одним з найбільших газових хабів Європи. Газ на ТТФ торгується у євро за МВт·год.

На Нью-Йоркській товарній біржі NYMEX (New York Mercantile Exchange, провідній американській ф'ючерсній товарно-сировинній біржі) торгується еталонний сорт газу Henry Hub, який є основою для визначення цін на газ у Західній півкулі та істотно впливає на ціноутворення у всьому світі. Розмірність ціни на газ на NYMEX – долар США/ММВtu (одиниці кількості тепла). На газовому ринку Азії ціни на газ прив'язані переважно до цін на торговому майданчику Japan Korea Marker (JKM) у Японії. При цьому фахівці зазначають, що можна перерахувати обсяги газу, наведені в енергетичних одиницях (або в одиницях кількості тепла), у більш звичні на пострадянському просторі кубометри і відповідно визначити їх вартість.

І хоча протягом 2022 р. у міжнародній торгівлі газом відбулися значні зрушення, у кон'юнктурі макрорегіональних міжнародних ринків газу й нині зберігаються помітні відмінності, основи яких формувалися значно раніше. Про це свідчить відповідна диференціація міжнародних цін на газ. Так, у січні 2023 р. ціна газу за 1 ММВtu у Європі (ТТФ) становила 20 дол. США, в Індії – 17 дол., на JKM у Японії – 24 дол., в Австралії – 9,5 дол., у Росії – 2 дол., у США – 3,3 дол., на біржі АЕСО в Канаді – 2,8 дол. США. Хоча загалом у подальшому ціна газу на міжнародних ринках знижувалася.

Як зазначають аналітики зі спеціалізованого порталу «European Gas Hub», на початку березня 2023 р. у Європі ціни на газ на торговому майданчику TTF впали майже на 40 % порівняно з минулим роком – у середньому до 17 дол. США/ММВtu. Зниження попиту (зменшення на 6 % порівняно з минулим роком), великий потік СПГ і високий рівень запасів газу (на 50 % вище середнього за попередні п'ять років) створювали тиск на ціну газу в бік її зниження. І хоча ці ціни здаються низькими порівняно з минулорічними рекордами, вони все ще втричі перевищують рівні цін, які історично формувалися на ринку газу ЄС до 2022 р. Ціни на ЖКМ в Азії впали на 33 % порівняно з минулим роком і становили в середньому 17 дол./ММВtu. Попит у Китаї залишився близьким до минулорічного рівня, і його розвиток матиме ключове значення для визначення того, чи світовий ринок газу в 2023 р. прямує до більш жорсткого регулювання чи до більш вільного ринку... У США ціни на Henry Hub торгувалися майже на 50 % нижче рівня минулого року – у середньому 2,4 дол./ММВtu. Незвично м'яка погода обрушила житловий і комерційний попит на газ, який впав на 14 % у річному вимірі. На сьогодні рівень накопичення запасів газу в сховищах США на 20 % перевищує середній показник за попередні п'ять років, що забезпечує споживачам газу належний комфорт до кінця опалювального сезону. На канадській біржі AESO ціни на газ впали більше ніж на 40 % – до 2,1 дол. США/ММВtu на тлі більш м'якої погоди та зниження обсягів експорту газу до США ([URL: https://www.europeangashub.com/natural-gas-price-benchmarks-february.html](https://www.europeangashub.com/natural-gas-price-benchmarks-february.html)).

Однак зазначена міжнародна диференціація цін на газ впливає на ряд соціально-економічних процесів як у сфері виробництва широкого спектра товарів і послуг, так і у сфері їх споживання, оскільки газ використовується для виробництва електроенергії, тепла (опалення) та мінеральних добрив. Ідеться про собівартість виробництва товарів і послуг та ціну їх продажу, виробничий і споживчий попит, інфляцію тощо. Також результатом означених соціально-економічних процесів є конкурентоздатність товаровиробників з різних країн на міжнародних ринках.

Тому саме в такому контексті треба оцінювати вірогідні наслідки змін, які відбулися у 2022 р. у наведеній вище міжнародній диференціації цін на газ на макрорегіональних ринках світу. При цьому треба пам'ятати, що у Європі газ до 2022 р. був значно дешевший, ніж в Азії. Але у 2022 р. «ціни на газ у Європі підскочили до рівнів, які вчетверо перевищували ті, що були будь-коли раніше» (Аслунд А. Коло розімкнулося. *Світ попереду*. 2023. С. 142). Раніше значно дешевшим газ у Європі, порівняно з Азією, був завдяки значним обсягам його поставок магістральними газопроводами з Росії. Однак через використання Росією газу як зовнішньополітичної зброї обсяги його експорту у європейські країни зменшилися приблизно в 4–5 разів. І, як зазначалося вище, саме великі обсяги закупівлі європейцями газу з інших (неросійських) джерел призвели до стрімкого подорожчання газу у Європі у 2022 р.

Утім, як повідомив наприкінці січня 2023 р. головний економіст Swedbank Н. Мачюліс, донині переважно по трубопроводах через Білорусь

близько 8 % газу Європа купує в Росії. На його думку, такий обсяг газу європейці цілком можуть цього року зекономити, щоб не відчувати його нестачі. Також він повідомив, що з початку 2023 р. рівень заповнення газових сховищ у ЄС сягає 80 %, тоді як у цю пору року вони зазвичай заповнені менш ніж наполовину. Це, на його думку, обумовлено не лише економією споживання газу, а й теплою зимою, через яку газу потрібно було ще менше. Водночас ф'ючерсні контракти на газовій біржі TTF у Нідерландах на 2025 р. укладаються за ціною близько 60–70 євро/МВт·год. «Це на 80 % дешевше, ніж влітку 2022 р., і все ще приблизно втричі дорожче, ніж ми звикли. Але це – толерантний рівень цін», – зазначив Н. Мачюліс (URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/economy/ekonomist-evrope-nuzhno-esche-na-7-sokratit-potreblenie-gaza-chtoby-ne-importirovat-ego-po-truboprovodam-iz-rossii.d?id=92357141>).

Проведений вище аналіз дає вагомі підстави вважати, що та система постачання газу на європейський ринок з надзвичайно високою часткою російського «Газпрому», яка функціонувала до 2022 р., уже в минулому. У новій системі постачання газу на ринок, що нині формується, намітилася доволі чітка тенденція до таких радикальних змін.

По-перше, Європейський Союз продовжуватиме взятий ним у 2022 р. курс на диверсифікацію країн-постачальників газу на його ринок. Тому до вже існуючих постачальників, таких як уже згадувані вище Норвегія, Катар, США, Алжир та Азербайджан, можуть додатися й нові. Як наголошує, наприклад, редактор розділу «Африка» The Economist Д. Розенталь, «прагнення Європи відмовитися від поставок російського газу вже підштовхує Африку до дій. Алжир прокачує більше газу через трубопровід у Середземному морі. Єгипет пообіцяв надіслати до Європи більше партій скрапленого природного газу, а Мавританія та Сенегал розвивають нові СПГ-проекти. Проекти, що застопорилися, прискорюють. Загалом у найближчі роки Африка здатна покрити близько 20 % європейського дефіциту. Газові родовища, що за інших обставин навряд чи розробляли б, мають реальні перспективи та за грамотної політики могли б також збільшити забезпечення газом самої Африки».

Загалом європейські держави продовжують активно працювати над диверсифікацією джерел постачання газу на тлі зниження залежності від російських енергоносіїв. Зокрема, італійська енергетична компанія «Eni» та Національна нафтова корпорація Лівії (NOC) підписали газову угоду на 8 млрд дол. під час візиту до лівійської столиці Триполі прем'єр-міністра Італії Д. Мелоні 28 січня. Сторони почнуть видобувати газ у 2026 р. за рахунок розроблення двох морських родовищ на півночі Лівії. За оцінками Eni, обсяг видобутку сягне понад 21,2 млн куб. м газу на день, або більше 7 млрд куб. м газу на рік. Реалізація цієї угоди буде найбільшою інвестицією в енергетичний сектор Лівії за останні 20 років.

У грудні минулого року Президент Туреччини Р. Т. Ердоган на тристоронньому саміті Туреччина – Туркменістан – Азербайджан заявив, що Туреччина готова до співпраці з Туркменістаном для розблокування

постачання туркменського газу до Європи. Він додав, що Туреччина готова до співпраці з Туркменістаном та Азербайджаном у розробленні нафтогазового родовища «Достлуг» у Каспійському морі. Раніше агентство «Bloomberg» з посиланням на турецьких чиновників повідомляло, що ідея полягає в тому, щоб транспортувати газ із Туркменістану через Каспійське море танкерами до Азербайджану, а звідти Південним газовим коридором до Туреччини і Європи.

І хоча поки йдеться лише про декларацію намірів, але в разі її реалізації в майбутньому кон'юнктура макрорегіональних міжнародних ринків газу може зазнати відчутних змін. Адже Азербайджан уже експортує газ до Європи, а величезні ресурси Туркменістану у Європі залишаються невикористаними. Відповідно до даних статистичного огляду British Petroleum, третина газу, який на сьогодні видобувається в Туркменістані, експортується до Китаю. Решта йде на внутрішні потреби або до Росії. Причому на кінець 2020 р. доведені запаси туркменського газу становлять 13,6 трлн куб. м. Це близько третини від обсягів російських запасів газу (URL: https://biz.censor.net/news/3387000/erdogan_zaklykav_stvoryty_marshrut_dlya_eksportu_turkmenskogo_gazu_do_yevropy_v_obhid_rosiyi).

Друга тенденція до змін у постачанні газу до ЄС, яка чітко намітилася у 2022 р., – значне зростання частки скрапленого природного газу. Це служило стимулом для нарощування виробництва СПГ у країнах-експортерах. Нині на світовому ринку найбільшими постачальниками цього товару є Австралія, США, Катар. Причому ще у 2021 р. США були третьою країною у світі за обсягом експорту СПГ після Австралії та Катару. Але у 2022 р. американці почали стрімко нарощувати обсяги експорту скрапленого природного газу. У 2022 р. близько 69 % експорту СПГ із США йшло у Європу, оскільки вантажовідправники переспрямовували вантажі з Азії, щоб отримати більші доходи за рахунок вищих цін продажу газу. Тоді як у 2021 р., коли ціни на газ в Азії були вищими, лише 35 % експорту СПГ із США йшло до Європи.

За оцінками аналітиків, найближчим часом США стануть найбільшим експортером скрапленого природного газу у світі. Адже очікується, що наступні великі заводи з експорту СПГ у США почнуть працювати в Техасі та Луїзіані вже у 2024 р. Оскільки в Австралії не буде введено в експлуатацію нові заводи СПГ приблизно до 2026 р., а в Катарі – приблизно до 2025 р., аналітики очікують, що обсяг виробництва СПГ у цих країнах залишиться у 2023 р. приблизно таким же, як і 2022 р.

Найвірогідніше зростаючий попит на скраплений природний газ у світі стимулюватиме його виробництво і в інших газодобувних країнах. При цьому у світі доволі чітко намітилася тенденція до посилення цінової конкуренції між європейським та азійським газовими ринками, яка вочевидь зберігатиметься й надалі. Так, у 2022 р. вартість газу в середньому становила 41 дол. США/ММВtu на Dutch Title Transfer Facility (TTF) у Європі та 34 дол./ММВtu на Japan Korea Marker (JKM) в Азії, але лише 7 дол./ММВtu в американському центрі Henry Hub у Луїзіані. На початку 2023 р. газ в Азії подорожчав до близько 29 дол. США/ММВtu порівняно з 22 дол./ММВtu у

Європі та становив 4 дол. США/ММВtu в США. Тому очікується, що вищі ціни у 2023 р. стимулюватимуть більші поставки СПГ із США саме в Азію (URL:

https://enkorr.ua/ru/news/ssha_gotov_povernuti_sob_titul_nayblshogo_svtovogo_eksportera_spg/253191).

Утім треба враховувати, що експорт скрапленого природного газу в США регулюється державою, яка в разі необхідності може втрутитися. До того ж міжнародна торгівля газом опосередковано пов'язана з торгівлею іншими енергоносіями. Тому глобальні перспективи розвитку газового ринку розглядатимуться далі в рамках аналізу проблем розвитку світових ринків енергоносіїв загалом.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 8 березня відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Президент НАН України привітав усіх жінок зі святом – Міжнародним жіночим днем.

Далі А. Загородній вручив нагороди:

– Почесну грамоту Верховної Ради України за особливі заслуги перед Українським народом академіку-секретарю Відділення загальної біології НАН України, директору Інституту еволюційної екології НАН України академіку НАН України В. Радченку;

– Грамоту Верховної Ради України трудовому колективу Державного підприємства «Науково-виробниче підприємство “Видавництво “Наукова думка” НАН України» за вагомі заслуги перед державою, активне сприяння збагаченню духовності суспільства, популяризацію здобутків вчених та видання творів історико-культурної спадщини українського народу та з нагоди 100-річчя від часу заснування видавництва. Цього дня було заслухано дві доповіді.

Доповідь «Методологія досліджень та прогнозування довговічності зварних конструкцій критичної інфраструктури» виголосила завідувач відділу зварювання газонафтопровідних труб Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України доктор технічних наук Л. Ниркова.

Вона повідомила про вагомі науково-практичні результати в галузі хімічного опору матеріалів та захисту від корозії, отримані в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України в результаті проведення фундаментальних і прикладних досліджень.

Науковцями, зокрема, створено методологію дослідження та оцінювання ресурсу діючих магістральних газонафтопроводів, трубопроводів

тепломереж, технологічних трубопроводів та продуктопроводів, прогнозування довговічності вузлів металевих конструкції, захисних полімерних покриттів у середовищах з різною корозивністю.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю забезпечення надійної та безпечної експлуатації об'єктів критичної інфраструктури, що стратегічно важливо для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення.

Розроблена методологія є перспективною не лише для оцінювання стану вже наявних металоконструкцій, а й для дослідження новітніх матеріалів для будівництва та відновлення критичної інфраструктури України.

Як зазначила доповідач, ученими розроблено методику прискорених корозійних випробувань зварних з'єднань з алюмінієвих сплавів для конструкцій повітряного, космічного, морського транспорту, у якій обґрунтовано тривалість та умови випробувань, а також спосіб оцінювання властивостей відповідних конструкцій.

На основі законів хімічної кінетики щодо прискорення корозійного процесу з підвищенням температури створено методологію прогнозування довговічності зварних з'єднань і вузлів металоконструкцій та захисних полімерних покриттів, а також встановлення терміну їх служби. Застосування такої методології досліджень та прогнозування довговічності зварних конструкцій дало змогу отримати низку важливих практичних результатів.

Так, розроблено методику корозійного моніторингу конструкцій арки нового безпечного конфайнменту на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) на період будівництва (впродовж двох років) та експлуатації (впродовж 100 років) та спільно з компанією «Новарка» проведено оцінювання технічного стану захисного покритву та корозійного стану конструкцій арки упродовж 18 місяців у період будівництва.

Також розроблено сім нормативних документів у сфері захисту металоконструкцій від корозії, визначення технічного стану захисних покриттів та корозійного стану поверхні труб підземних газонафтопроводів, визначення потенційно стрес-корозійно небезпечних ділянок магістральних газопроводів, моніторингу технічного стану захисного покритву та корозійного стану металу конструкцій арки нового безпечного конфайнменту «Укриття» на ЧАЕС.

Важливо, що результати виконаних досліджень впроваджено на таких підприємствах критичної інфраструктури України, як ТОВ «Оператор газотранспортної системи України», ПАТ «Укртранснафта», КП КМДА «Київтеплоенерго», ДСП «Чорнобильська атомна електростанція», ДП «Антонов», КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля та ін.

В обговоренні доповіді виступив заступник директора з наукової роботи Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України член-кореспондент НАН України М. Хома, акцентувавши на тому, що розроблена методологія має важливе наукове і практичне значення, про що свідчить її

широке впровадження на провідних підприємствах критичної інфраструктури держави.

Головний науковий співробітник відділу фізико-металургійних процесів зварювання легких металів і сплавів Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України доктор технічних наук Т. Лабур наголосила, що викладена методологія є уніфікованою і може бути широко застосована при аналізі й дослідженні зварних з'єднань високоміцних і алюмінієвих сплавів, що застосовуються в літаках, космічних технологіях, суднах морського і річкового базування.

Доповідь «Сейсмічна небезпека території України» виголосив старший науковий співробітник Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктор фізико-математичних наук Д. Гринь.

Він повідомив про роботи, які проводить Інститут для забезпечення контролю за сейсмічною активністю на території України та пошуку можливостей зменшення сейсмічних ризиків для об'єктів інфраструктури та соціальної сфери.

Як зазначив доповідач, територія України знаходиться під постійним впливом сейсмоактивного поясу, який простягається від Азорських островів через Португалію, Середземне море, зону Вранча до Кавказу і Гіндукушу, де регулярно відбуваються землетруси магнітудою 4–7 балів. На території України основні сейсмологічні події проявляються в південно-західній частині Одеської області, Передкарпатті, Закарпатті, Криму та Західній Україні. Також землетруси спостерігаються і на платформній частині Центральної України, наприклад на Дніпропетровщині (м. Кривий Ріг), Полтавщині, Чернігівщині та Донеччині.

Важливими напрямками наукової діяльності Інституту є розроблення методів детального вивчення сейсмічності регіонів України та аналітичне опрацювання даних мережі сейсмологічних станцій. На сьогоднішній день в Інституті налічується 23 такі станції.

Інститут є провідною установою по вирішенню питань сейсмонебезпеки на території України. Науковцями розроблено карту загального сейсмічного районування території України, яка увійшла до державних будівельних норм (ДБН) України і є обов'язковою для всіх будівельних компаній.

Доповідач також проінформував про участь фахівців Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України в низці прикладних науково-технічних проєктів із надання ряду фізичних параметрів геологічного середовища в рамках робіт із сейсмічного мікрорайонування. Такі роботи проведено для об'єктів енергетичної інфраструктури – Київської, Кременчуцької, Середньодніпровської ГЕС та Канівської ГЕС і ГАЕС, для нафтогазового комплексу – нафтобази в Бродах, нафтопроводу «Дружба», газорозподільчих станцій в Ужгороді, Барі, Яготині, Диканьці, для житлових та соціально-культурних об'єктів у Києві, Одесі, Львові, Чернівцях та Хмельницькому.

Наприкінці президент НАН України академік НАН України А. Загородній проінформував присутніх про результати спільного засідання Комісії по роботі з науковою молоддю НАН України, головою якої він є, і Ради молодих вчених (РМВ) академії, що відбулося 28 лютого 2023 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.03*).

Привітання президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього з нагоди Міжнародного жіночого дня

«Любі жінки, день 8 березня – свято весни, краси і жіночності. На жаль, цього року, як і минулого, воно затьмарене війною, яка триває на нашій українській землі. Більше ніж за рік життя в умовах військового стану ми навчилися долати неабиякі труднощі й виклики та знаходити привід для радощів у найтяжчі години. Я певен того, що нинішнє свято – це ще одна нагода посміхнутися та відчути хоч трішки тепла і радості в душі.

Тож за традицією від усього серця вітаю наших чарівних жінок! Ми, чоловіки, не втомлюємося захоплюватися вами, вашим вмінням поєднувати в собі тендітність, ніжність, витончену красу та, водночас, силу, мужність, гострий розум, а ще турботливість матері і дружини вдома та професіоналізм високого рівня на роботі. Ми пишаємося нашими жінками-науковцями, які в найскладніших умовах творять науку і отримують вагомні результати. Також наша безмежна шана жінкам-військовикам, які боронять Україну від агресора, медикам, волонтерам, педагогам, жінкам різних професій, які невтомно виконують свої обов'язки, незважаючи ні на що.

У цей весняний день щиро бажаю нашому чарівному жіноцтву міцного здоров'я, миру і добра, великих успіхів у всіх справах і починаннях. Нехай весняне тепле сонце дає сили задля подолання труднощів, дарує надію і сповнює вірою у краще. Нехай у ваших оселях завжди панує родинне тепло, любов та злагода, а Господь береже вас і ваші родини від горя і втрат у цю лиху годину. Віримо в нашу Перемогу, робимо все можливе задля її наближення!» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 8.03*).

Постанови Президії НАН України, прийняті на засіданні 22 лютого 2023 р.

Постанова НАН України № 82 від 22.02.23 р. «Проблеми та технології термічної переробки палив в енергетичних установках електричних станцій».

Постанова НАН України № 83 від 22.02.23 р. «Перспективи зниження вмісту платинових металів у каталізаторах гідрування органічних сполук».

Постанова НАН України № 89 від 22.02.23 р. «Про присудження Національною академією наук України премій імені видатних учених України за підсумками конкурсу 2022 року».

Постанова НАН України № 90 від 22.02.23 р. «Про присудження премій НАН України для молодих учених і студентів за кращі наукові роботи за підсумками конкурсу 2022 року».

Постанова НАН України № 91 від 22.02.23 р. «Про нагородження грамотами за підсумками конкурсу 2022 року».

Постанова НАН України № 92 від 22.02.23 р. «Про встановлення розміру премій НАН України за підсумками конкурсів 2022 року».

Постанова НАН України № 93 від 22.02.23 р. «Про затвердження нової редакції Положення про звання “Почесний доктор Національної академії наук України”».

Постанова НАН України № 94 від 22.02.23 р. «Про стан виконання Плану заходів з реалізації Концепції розвитку Національної академії наук України на 2021–2025 роки» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.03).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Стаття історика О. Алфьорова «Якою буде “друга хвиля” дерусифікації Києва»

Голова експертної топонімічної комісії Києва, науковий співробітник сектору генеалогічних та геральдичних досліджень відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук О. Алфьоров у своїй статті, опублікованій на сайті медійної платформи «Українська правда» повідомляє про подальшу долю процесу знеросійщення публічного простору в тисячолітньому стольному граді Києві.

Учений зазначає: «Перебуваючи, як військовий, безпосередньо біля лінії бойового зіткнення на Донеччині, нарешті знайшов трохи часу, щоб узагальнити нещодавні події і поділитися з вами очікуваннями. Отже, не так давно топонімічна експертна робоча група, яку я маю честь очолювати, провела засідання. Завдання – проаналізувати пропозиції, які надійшли від громадськості в рамках другої хвилі дерусифікації нашого міста. (...) Основним критерієм нашого аналізу є відповідність тих чи інших пропозицій історичному та культурному ландшафту міста Києва. Той факт, що комісія фахово й аполітично розглядала пропозиції перейменувань, дозволив успішно змінити назви понад 270 міських об'єктів за останній рік».

О. Алфьоров зауважив про можливість появи проспекту Європейського Союзу в Києві, а також про те, чому Повітрофлотський проспект та Повітрофлотська вулиця під дерусифікацію не підпадають.

Коротка передісторія: напевно, багато хто пам'ятає скандальну сесію Київради 8 вересня 2022 р., яка відбулася в день 508-ї річниці славетної битви під Оршею. Тоді одна з фракцій намагалася знести пропозицію перейменувати

вже колишню вулицю Московську на честь Князів Острозьких, яку на народному голосуванні підтримали люди.

На ту мить наших видатних Князів вдалось відстояти. Міський голова дав протокольне доручення опрацювати варіанти, якими б вдалося гідно увічнити наші зв'язки з Європейським Союзом у топоніміконі Києва. Цю роботу топонімічна робоча група виконала.

«Нагадаю, що наша група є експертним, а не політичним органом, який у 2022 році спеціально створила Київська міськрада, щоб опрацьовувати пропозиції перейменування міських об'єктів у рамках процесу “дерусифікації”».

У її складі немає представників партій чи фракцій, проте є представники шести провідних національних наукових установ, які мають певну репутацію та професійне визнання.

Група керується не ідеологічними забаганками чи політичним замовленням, а виключно науковим знанням та фактами.

Основним критерієм нашого аналізу є відповідність тих чи інших пропозицій історичному та культурному ландшафту міста Києва. Той факт, що комісія фахово й аполітично розглядала пропозиції перейменувань, дав змогу успішно змінити назви понад 270 міських об'єктів за останній рік.

Ми рекомендували перейменувати на честь Європейського Союзу проспект Правди, адже місцева топоніміка вже містить прив'язки до Європи та європейських цінностей. Тут пролягає проспект Свободи, проспект Георгія Гонгадзе, який боровся за свободу слова, вул. В. Порика, який є героєм антинацистського Руху опору у Франції, тут споруджується потужний Варшавський житловий масив та буде станція метро Варшавська.

Це – географічний напрямок на Польщу та Європу», – резюмував О. Алфьоров (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 3.03).

Українські фізики підтримують ініціативу щодо проголошення 2025 року Міжнародним роком квантової науки та технологій.

Громадська організація «Українське фізичне товариство» звернулася до Національної комісії України у справах ЮНЕСКО з проханням підтримати пропозицію багатьох фізичних товариств і організацій світу щодо проголошення 2025 року Міжнародним роком квантової науки та технологій – International Year of Quantum Science and Technology 2025, IYQ 2025 (це важливе для світової фізичної спільноти питання розглядатиметься на засіданні Виконавчої ради ЮНЕСКО у травні 2023 р.), а також розглянути можливість приєднання України до співавторів цієї пропозиції (Національної комісії Мексики у співавторстві з представництвами Аргентини, Йорданії та Південної Африки).

Мета ініціативи проголошення 2025 р. Міжнародним роком квантової науки та технологій – поліпшення глобальної обізнаності щодо важливості

квантової фізики для подальшого прогресу науки і технологій, а також стимулювання підтримки національними інстанціями відповідних досліджень.

Як нагадує Українське фізичне товариство, поняття квантів було вперше сформульовано в грудні 1900 р. в доповіді М. Планка, присвяченій проблемі випромінювання абсолютно чорного тіла. Однак засади сучасної квантової механіки заклали в 1925 р. роботи В. Гайзенберга й Е. Шредінгера. Відтоді почалась епоха так званої першої квантової революції. Принципово нові технології на кшталт мікро- і наноелектроніки, напівпровідникових приладів, лазерної техніки й інших увійшли в наше життя в другій половині ХХ ст. До цих здобутків безпосередньо дотичні визначні українські науковці, зокрема М. Боголюбов, В. Лашкар'єв, С. Пекар, Б. Веркін, В. Литовченко, В. Стріха, М. Находкін.

Основна відмінність сучасних квантових технологій – вихід на новий технологічний рівень, що дає змогу маніпулювати одиночними квантовими об'єктами – атомами, іонами, електронами, фотонами й іншими. Час визначити цей новий етап як «другу квантову революцію». Тому глобальні зусилля, спрямовані на дослідження й інновації в квантовій науці та технологіях, постійно зростають, а поточні світові інвестиції у цю галузь уже перевищують 33 млрд дол. США. За прогнозами експертів до 2027 р. світовий ринок квантових технологій сягне 42,4 млрд дол. США (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.03*).

Інтерв'ю з біологом П. Гольдіним про масову загибель дельфінів у Чорному морі

Провідний науковий співробітник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України доктор біологічних наук П. Гольдін в інтерв'ю програмі «Ми є, були й будемо: інформаційний марафон» на «Громадському радіо» поділився роздумами про те, як кожен може допомогти зібрати докази для притягнення Росії до відповідальності за вбивство дельфінів у Чорному морі.

Учений зазначив: «Наразі розглядаємо кілька можливих причин, що призвели до загибелі дельфінів у Чорному морі:

- вплив воєнних дій, збройної агресії РФ (вибухові травми або пов'язані з акустикою);
- хімічний вплив (через отруєння води, морського середовища);
- численні інфекції (деякі з яких циркулюють у природному середовищі, у морі);
- стрес та переміщення риби, корму дельфінів (зграї риби плывуть у безпечніші місця, а за ними дельфіни).

Зараз ми шукаємо сліди хронічних травм, впливів війни та чим були уражені дельфіни торік. Звичайно, якщо, наприклад, це була вибухова травма, то сліди зберігатимуться повік. Якщо це був стрес, то сліди цього стресу теж зберігатимуться щонайменше упродовж року.

У природі нічого не буває ізольовано. Наприклад, якби був вплив бойових дій, то він міг збігтися із природними чинниками. Тобто, наразі ми виходимо з нульової гіпотези того, що була складна взаємодія декількох чинників як природних, так і створених людиною. Це науково і юридично складні процедури: розслідування триватиме роками. І для того, щоби посадити росіян на лаву підсудних у Міжнародному трибуналі, знадобиться час. Тому треба робити аналізи належно: намагаємося здобути якомога більше матеріалів, зробити якомога більше розтинів і взяти весь матеріал для лабораторних досліджень».

Що ж стосується участі громадськості в цій справі, то вчений зазначив: «У нас бракує даних – ми цивільні, тож не можемо просто вийти на кожне узбережжя. Це небезпечно. Тож звертаємося до правоохоронців, Нацгвардії, Держприкордонслужби України, ДСНС, усіх, хто має доступ до чорноморського узбережжя: якщо бачите на березі мертвого, травмованого дельфіна, негайно телефонуйте науковцям Українського наукового центру екології моря та Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України за номерами:

067 390 0118 (WhatsApp, Telegram),

095 548 6553 (WhatsApp, Telegram, Viber),

063 970 1500 (WhatsApp, Telegram, Viber).

У повідомленні потрібно вказати місце знахідки (координати) та додати фото загиблого дельфіна.

Торкатися його не можна – він може бути джерелом інфекції. Ми залучимо необхідних працівників, зробимо розтин і візьмемо необхідні матеріали. Зараз питання № 1 – зібрати необхідну інформацію» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.03*).

Інтерв'ю з філософом В. Шевченком «Чому ідеї Григорія Сковороди актуальні сьогодні»

Війна РФ проти української культури й історії промовисто показує наскільки символи є важливими, як вони дратують окупантів, і наскільки все українське не сприймається ними. Оскільки імперська логіка будується на викривленні минулого, то, безумовно, Г. Сковорода разом з іншими діячами, які уособлюють українську національну ідентичність, сприймається ними як ворог.

Провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України доктор філософських наук В. Шевченко разом з ректором Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», голова Подільського товариства ім. Григорія Сковороди доктор педагогічних наук М. Чайковський поділилися роздумами про постать Григорія Сковороди та їхню книгу «Феномен Григорія Сковороди і сковородиністика на позвах часу», яка вийшла друком з нагоди 300-ліття славетного українського філософа.

Щодо актуальності думок Г. Сковороди для українського сьогодення, зокрема воєнного часу, В. Шевченко зазначив таке: «Сковороду можна назвати воїном духу. Це християнський мислитель, людина, яка вірою і правдою слідувала Божим обітницям. Його знамените “Світ ловив мене та не спіймав” є найкращим підсумком його життя. Інша річ, що хотів того, чи не хотів, Сковорода залишив у скарбниці вітчизняної духовної культури ті надбання, спадщину, скарби, які неабияк можуть знадобитися будь-якій людині, чи є вона християнином, чи просто цікавиться духовною культурою. Бо окрім того, що Сковорода був християнським мислителем, він вправно послуговувався і античною спадщиною, і набутками індо-буддійської цивілізації. Тобто він допомагає зглибити погляд на все і вся в духовній культурі в найпосутніших вимірах цього слова. Сковорода – це ідеальний вираз українського національного духу, нашого субстанційного я. Він – частина нашого ества, горній вимір його. Але коли Сковороду допікали – пристань до визначеного стану – чи ти будеш окрасою церкви, чи ти на іншому служінні себе прославиш, то він відповідав: “якби я був хоч дрібку войовничої вдачі, то взяв би шаблю і пішов турка воювати”. Але його покликання, його місія були іншими».

Учений також зауважив, що мислитель писав про козаків, як він їх характеризував, про найвідоміший філософський концепт Григорія Савича «нерівна всім рівність», а також про спільне і відмінне в Тараса Шевченка і Григорія Сковороди (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 8.03).

Чим займаються зоологи, і чи схожі вони на дивакуватих науковців з фільмів?

Молодша наукова співробітниця Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України кандидат біологічних наук Є. Яніш опублікувала на сайті освітньої платформи «КУНШТ» статтю про те, як виглядає дослідження сучасного зоолога в Україні.

«Протягом останніх десятиліть відбуваються позитивні зміни, для українських науковців відкривається дедалі більше можливостей, зокрема активне співробітництво з закордонними колегами й участь у міжнародних проєктах. Щоправда, переважно це вдається за рахунок окремих грантів та проєктів, але українські науковці дедалі більше інтегруються в міжнародну наукову спільноту. (...) На сьогодні досить часто нові відкриття відбуваються саме на межі наук. І майже не буває серйозних досліджень, які науковець проводить сам. Робота в колективі зі спеціалістами з різних галузей дозволяє максимально повно дослідити певні питання та проблеми».

Учена поінформувала і про власні дослідження: «два основних напрями, які мене цікавлять і якими я займаюсь – орнітологія та археозоологія (а також – зооархеологія). Буває дещо важко поєднати, але за бажання можливо. Дипломні роботи та кандидатську дисертацію я писала про дослідження

воронових птахів, продовжуючи роботу мого вчителя-орнітолога та наукового керівника С. Лопарьова. Ми досліджували чисельність та її зміни у воронових птахів, особливості створення їхніх зимових скупчень – ночівель. Воронові птахи широко розповсюджені (це всім відомі грак, сіра ворона, галка, сорока та крук), і значення для людини вони мають суттєве. Птахи можуть бути як переносниками паразитів і хвороб, так і шкідниками для сільського господарства. Можуть, навпаки, приносити користь, поїдаючи шкідників. До речі, коли з'явився пташиний грип, одразу почали звертатися до орнітологів, зокрема, щоб уточнити шляхи міграції птахів. Ці дослідження ми продовжуємо й сьогодні. Дуже важливими є довготривалі дослідження, особливо в орнітології. Оскільки значна частина птахів з території України відлітає на зимівлю, для активних досліджень залишається тільки тепла пора року. І для підрахунків чисельності на певній території необхідно проводити дослідження роками, щоб мати можливість відстежувати реальні тренди зміни чисельності й нівелювати похибки. Можу сказати, що наші дослідження особливості розміщення та чисельності воронових птахів на території Києва на сьогодні безперервно проводяться понад 50 років. Наприклад, ми виявили, що протягом останніх трьох зим кількість воронових птахів, які зимують в Києві, скоротилася вдвічі. По-перше, це може бути пов'язане зі зміною клімату – в Україну перестали летіти на зимівлю граки з Росії. По-друге, можливий спад чисельності й місцевих, українських граків. Щоб точно з'ясувати причини цього явища, потрібні подальші дослідження. Такі безперервні спостереження протягом пів століття конкретних видів птахів на певній території рідкісні не лише для України, але й для Європи. І ми, поки є можливість, їх продовжуємо» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 8.03).

«Україна, що прагне бути конкурентоспроможною у світі, має визначити науку та освіту стратегічними сферами», – таку думку висловив член-кореспондент НАН України В. Чебанов.

Про життя і працю харківських науковців протягом року повномасштабного вторгнення Росії в Україну, втрати та виклики, з якими зіштовхнулися вчені, основні завдання та пріоритети української науки, хімії зокрема, в умовах воєнного стану, плани на післявоєнний період в ексклюзивному інтерв'ю для газети «Харківський університет» повідомив перший заступник генерального директора з наукової роботи Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України член-кореспондент НАН України В. Чебанов.

Журналістка Л. Тимарська так описує розмову з науковцем: «Лютий 2023 р. Я знаходжуся в Науково-технологічному комплексі “Інститут монокристалів”, що на проспекті Науки. Зовні – ніби життя завмерло, але, коли знаходишся всередині будівлі, бачиш, кожен на своєму місці, від охоронця до директора, науковці в своїх кабінетах продовжують фундаментальні

дослідження, створюють нові унікальні інтелектуальні матеріали, організовують виробництво. В одному з таких кабінетів, який став єдиною домівкою та бункером впродовж року, наживо веду розмову з членом-кореспондентом НАН України, першим заступником генерального директора з наукової роботи Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» Національної академії наук України, професором, завідувачем кафедри прикладної хімії хімічного факультету Каразінського університету В. А. Чебановим про складний рік боротьби, про життя науковців, освіту та якою має бути українська наука після війни. На рахунку Валентина Анатолійовича понад 300 наукових робіт, з яких десятків монографій і колективних монографій, 9 захищених кандидатів, 1 доктор наук, понад 30 патентів. Тож давайте разом спробуємо долучитися до аналізу посталих викликів та можливих рішень розвитку української науки.

Крім того, науковець розповів про становище науки, зокрема хімії, до повномасштабного вторгнення. В Україні ставлення до науки, я маю на увазі в першу чергу людей, які відповідають за бюджет, було, як до сироти. Виглядало так, ніби наука є, треба їй дати якісь кошти, але без розуміння, що країна є заможною через те, що вона розвиває власну науку, власні інновації та технології, як-от Японія, США тощо. На превеликий жаль, прикладна хімія, хімічне виробництво, зокрема великотонажна хімія в Україні останніми роками занепадає, втрачаються ті потужності, які колись мали. Але, незважаючи на це, і до війни і впродовж війни, залишаються потужні хімічні школи, здебільшого зосереджені в Харкові, Києві, Львові, Одесі, Чернівцях. Якраз зараз готуємо разом з колегами з України та з-за кордону спецвипуск журналу “The Chemical Record” з великим імпаکت-фактором, присвяченого тільки українцям, щоби показати, що у нашій країні залишаються знані школи хімії світового рівня, які попри російську агресію продовжують розвиватися. Але попри все, треба визнати, що хімія до війни розвивалася, особливо фундаментальна, в лавах Національної академії наук, Каразінського університету та інших вишів України.

Як наголошує вчений, по-перше, слід завжди пам’ятати, що війна Росії проти України розпочалася у 2014 р., а 24 лютого 2022 р. ми стали свідками вже повномасштабного вторгнення. Звісно, світ у всіх нас перевернувся. Усе, що ми знали, вміли та робили до цього в мирний час зазнало іншого сприйняття через призму бомбардувань, ми musiли відкинути усі справи та захищати країну, як на фронті, так і в тилу, важливу роль у цьому супротиві відіграють і науковці. Якщо ми хочемо мати потужну армію та сильну країну в майбутньому, нам вже зараз потрібно розвивати науку, зокрема оборонного комплексу (до якого входять не лише зброя, а й ліки, сучасні матеріали, технології). Отож після 24 лютого нам довелося прилаштуватися до нових реалій життя. Я, як і багато моїх колег, залишилися в Харкові, займалися тим, що налагоджували роботу в умовах війни і в Каразінському університеті, і в НТК «Інститут монокристалів», і в інших вишах» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 1.03).*

Інтерв'ю філолога О. Федорука: «Не поважав би себе, якби не пішов до військкомату»

Повномасштабний напад Росії наприкінці лютого 2022 р. мобілізував за внутрішнім покликом у загони захисників України людей найрізноманітніших професій. Серед них О. Федорук, знаний літературознавець, текстолог, який понад два десятиліття досліджує життя і творчість П. Куліша.

Від 26 лютого 2022 р. він боєць ЗСУ. Відтоді у складі стрілецького батальйону старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України доктор філологічних наук О. Федорук обороняє спочатку Київ, а потім майже пів року – східні рубежі в Покровському та Волноваському районах Донецької області.

В інтерв'ю «Укрінформу» учений розповів про війну, надійних побратимів, сімейну підтримку, біль втрат і віру в перемогу.

Офіцер повідомив про склад свого батальйону: «Всі ми змінилися... “Стилєт і стилос” – є така збірка в Євгена Маланюка. Кинджал і перо. Письменники не раз брали до рук зброю, коли було потрібно. І це зовсім непогано в них виходило. У нашому батальйоні люди абсолютно різних професій, з якими я ніколи б і не перетнувся в житті, якби не війна. У нас є доктори наук, зокрема, в командуванні батальйону, і кандидатів чимало. Є, наприклад, топ-менеджер популярної мережі продуктових магазинів. Є прокурори і адвокати, хіба що суддів, здається, нема. Багато тих, хто пройшов через АТО. На початку – майже кожний четвертий в батальйоні. Присутність учасників війни 2014–2015 рр. сильно підтримувала. Нещодавно у Львові я говорив із С. Леп'явко – колегою, істориком, який теж пішов в ЗСУ, доктором наук і автором восьми популярних книг про історію Чернігова (його двоє синів, до речі, тепер захищають Батьківщину). Він казав, що в Чернігові у них був брак офіцерів. Натомість у нас, у Києві, – навпаки. Уявіть, наш стрілецький батальйон, за штатним розписом мав 39 офіцерських посад, а прийшло 70 офіцерів. Були випадки, коли капітани, майори і навіть полковник опинялися на солдатських і сержантських посадах. І це було показово для Києва: всі встали на захист Батьківщини».

Про науку під час війни О. Федорук зазначив таке: «Звісно, робота науковців істотно загальмувалася, особливо тих, хто працює з архівами. Нам, вочевидь, треба спершу перемогти ворога, повернути захоплені міста і села, відвоювати землі, забезпечити собі спокійне мирне майбутнє... Бо ворог, коли ми його виженемо за межі кордонів України, нікуди не подінеться і намагатиметься будь-що здобути реванш. Світ української науки, зокрема гуманітарної, звичайно, розвивається і розвиватиметься. Як це було і під час Першої та Другої світових воєн. Парадоксально, але найкращі художні твори і навіть наукові праці можуть писатися в найважчі часи. Національна трагедія, яку ми сьогодні переживаємо, призводить до переоцінки та переосмислення світосприйняття. Це, без сумніву, дасть поштовх до вивчення історії, вплине

на розвиток суспільствознавства, українознавства, гуманітаристики в цілому, і не тільки нашої країни, а й усього світу».

Роздумуючи про власні відкриття у воєнний час, О. Федорук зауважив, що особисто для нього світ Східної України дотепер був невідомий. Однак наразі учений його любить і шанує. «Це наша українська земля, яку треба боронити, наші люди, яких треба захищати і в жодному разі не залишати на розтерзання російській оскаженій орді. У мене є багато побратимів, які самі зі Сходу і воюють як титани.

Говорити про загиблих побратимів дуже боляче, – підкреслив О. Федорук. – Втратити навіть одну людину – це багато. Кожна людина унікальна. Не буду казати скільки в нас загинуло воїнів. Я пам'ятаю всіх поіменно. Це дуже болючі втрати: Юрій Шматко (позивний «Маямі»), Сергій Півень («Птаха»), В'ячеслав Лазаренко («Литовець»), Солоха («Більбо»), Берестенко, Болдирєєв, Іпатій з Карпишів («Тихий»)..

Це герої і про них треба говорити, писати. Писати історію батальйону, історію Збройних сил України. Вписувати ці імена в історію України, щоби вони залишилися там навічно. Герої надихають наступні покоління. На тому тримається наша земля».

Не може бути інакшого ставлення до усіх, хто захищає Україну, ніж пошана. Герої заслужили не тільки на ордени, медалі, грамоти. Їхні імена мають бути виписані на скрижалях історії золотими літерами. І так буде *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 1.03).*

Як виникають землетруси і чи можна від них убезпечитися?

А. Кушнір – геоелектрик, тобто фахівець, який вивчає фізичні процеси, що спричиняють землетруси. У своєму інтерв'ю він пояснює останні події – чи це виняткові випадки або ж закономірний процес? Чи загрожують землетруси Україні, як від них убезпечитися і чи можна їх передбачити? Інтерв'ю опубліковано на сайті освітньо-інформаційної платформи «КУНШТ».

Землетрус у Туреччині та Сирії став катастрофою: зруйновано міста й будинки, десятки тисяч людей загинуло. Згодом землетрус, хоча й менш потужний, стався в Румунії. Та на цьому стихія не заспокоїлася, і за кілька тижнів були зареєстровані нові поштовхи в усіх цих країнах. Тепер новий потужний землетрус стався у Таджикистані.

Чи загрожує румунський землетрус Україні старший науковий Співробітник відділу сейсмічної небезпеки Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктор геологічних наук А. Кушнір зауважив так: «Переважна більшість території України перебуває в межах Українського щита Східноєвропейської платформи, яка є стабільною у сейсмічному відношенні. Попри це, тут постійно відбуваються слабкі землетруси, які можна відчути лише інструментально. Такі землетруси пов'язуються з внутрішньоплитовими процесами та антропогенним навантаженням і меншою

мірою – з рухом плит. Найбільша кількість землетрусів такого типу зареєстрована у Кривому Розі. Однак зовсім поруч з Україною, у Румунії, розташована одна з найбільш небезпечних сейсмічних зон – зона Вранча, де часто відбуваються потужні землетруси. Ця зона охоплює південну (Румунія) і східну (Україна) частину Карпат. Землетруси, зокрема й руйнівні, які спостерігаються у цій зоні, відбуваються на глибині до 40–180 км, коливання від них відчуваються на території України. Як це було, наприклад, у 1940, 1977, 1986 і 1990 роках. Карти сейсмічного районування для нашої країни складаються насамперед з огляду на потенційний вплив землетрусів зони Вранча. Найбільший вплив зони Вранча на території України припадає на Одещину, менше – на Київщину. Але з тією чи іншою інтенсивністю землетруси з зони Вранча можуть загрожувати всій Україні. Землетруси у цій зоні відбуваються майже щодня, їхні відголоски фіксуються сейсмологічною мережею України. Проте потужні відбуваються рідко, з максимальною магнітудою 7,4–7,5, і вони вже враховані в картах загального сейсмічного районування. Інтенсивність струшування від таких землетрусів у самій зоні Вранча може сягати 11 балів, що є руйнівним, але для території України теоретично ці значення будуть менші: на півдні – 7 балів, на півночі – 5 балів. Такі події рідкісні, але можуть завдати руйнування, особливо для старого житлового фонду» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 28.02).*

Війна призвела до таких процесів, які українці не уявляли, – учений-соціолог Є. Головаха

Директор Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха дав інтерв'ю медіаплатформі «Апостроф».

З весни минулого року, попри розпал російського вторгнення, різні соціологічні центри фіксували фантастичний для України показник, коли за опитуваннями щонайменше дві третини були задоволені тим, у якому напрямі рухається Україна. Багато в чому це було зумовлено успіхами ЗСУ, стійкістю народу перед загрозою та зростанням зовнішньополітичного престижу України, яка виявилася здатною зупинити російську «другу армію світу». З того часу ця тенденція тільки посилилася.

Є. Головаха у своєму інтерв'ю розповів чому в суспільній свідомості відбулися такі тектонічні зрушення: «Справді, за рік війни відбулися кардинальні зміни в суспільній свідомості. Українці, які раніше завжди критично оцінювали стан справ у країні та її перспективи загалом, тепер налаштовані набагато оптимістичніше. І річ не в тому, що українці вважають, що справи йдуть правильно, бо війна. Ні, все набагато глибше. Наші опитування у 2021 р. показували, що кількість задоволених динамікою розвитку країни коливалась у діапазоні 20–30 %. У 2022 р. таких було вже в районі 75 %. Люди бачать як ЗСУ звільнили окуповані території, хоча ще на початку вторгнення окремі “оптимісти” на Заході пророкували, що ми й двох

тижнів не простоїмо проти величезної країни з величезною армією та ядерною зброєю. Україна стала непорушним бастіоном, який захищає цивілізацію від нового кремлівського варварства. Українці все це бачать та розуміють. Також на такі настрої впливає і зростання зовнішньополітичного престижу країни, адже Україна в очах цивілізованого світу асоціюється зі стійкістю, сміливістю, рішучістю та кмітливістю. Так, країни НАТО допомагають нам зброєю і грошима, за що їм велике спасибі, але зброя не стріляє сама по собі, і ворог не зомліє тільки від одного її виду».

Учений також пояснив як впливає на загальний настрій в суспільстві фактор переміщення населення, чи зникли проросійськи налаштовані громадяни та як змінилося ставлення українців до своєї держави (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 28.02*).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 7–8 [1235–1236] за лютий 2023 р.)

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналістки С. Галати «Свобода – безцінна. За неї варто боротися стільки, скільки буде потрібно»;

с. 2–3 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (16 січня – 2 лютого 2023 р.); «Справжні воїни захищають «фортецю Бахмут» – розповідь про українського воїна О. Возного, який у складі гірсько-штурмового 108 батальйону 10 гірсько-штурмової бригади захищає Бахмут»;

с. 4–5 – стаття головної редакторки «Світу» Л. Остролуцької та журналіста Д. Шулікіна «PhD-порядок: досвід застосування та перспективи вдосконалення» – про найбільш гострі й актуальні питання, з якими зіткнулися здобувачі освітньо-наукового ступеня й організатори їхнього захисту; стаття доктора фізико-математичних наук, професора М. Стріхи «Чи є порятунок від бюрократичного безглуздя в науці?»;

с. 6 – стаття С. Галати «Наукова криївка» – про те, як співробітники Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України врятували вартісне наукове обладнання від російських загарбників»;

с. 7 – стаття Л. Остролуцької «Кіберджура-форсайт» – про те, як з'явилась ідея командно-штабної гри «Кіберджура-форсайт» та що вдалося втілити»;

с. 8 – стаття журналістки Д. Шулікіна «Вуглеводневий потенціал наших надр» – про вуглеводневі перспективи Карпатського та Чорноморського регіонів України (за науковою доповіддю старшого наукового співробітника Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України доктора геологічних наук Г. Муровської на одному з нещодавніх засідань Президії НАН України) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.03*).

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» (№ 5–6 [1233–1234] за лютий 2023 р.)

У номері:

с. 1 – авторська колонка головної редакторки газети «Світ» Л. Остролуцької «Триває місяць, особливо лютий для ворогів»;

с. 2–3 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (1–15 січня 2023 р.);

с. 4–5 – стаття журналіста Д. Шулікіна «Теплові труби на орбіті й супутникова “анатомія” – про наносупутник PolyTAN-HP-30, який створила команда фахівців Національного технічного університету України (НТУУ) «Київський політехнічний інститут (КПІ) імені Ігоря Сікорського»; «Знати більше про український космос» – розповідь журналіста Д. Шулікіна про видання «Історія ракетно-космічної науки і техніки України» й «30 років на орбіті», які передав Науково-технічній бібліотеці КПІ ім. Г. І. Денисенка їхній автор і співавтор, очільник громадської ради Державного космічного агентства України Е. Кузнецов;

с. 6 – інтерв'ю з експрезидентом Польської академії наук Є. Душинським «Наша місія – підтримувати Україну, яка бореться проти агресії росії!» (інтерв'юєр – С. Галата) – про підтримку українських учених під час війни та подальші плани щодо підтримки наших дослідників;

с. 7 – стаття старшого наукового співробітника Відділення математичного моделювання довкілля Інституту проблем математичних машин і систем НАН України кандидата фізико-математичних наук А. Демиденка «Оновлення законів та екологічної парадигми. З чого починати післявоєнне відновлення довкілля?» – про те, як оцінювати збитки, що їх завдала українському довкіллю російська збройна агресія, аби відшкодувати їх адекватно;

с. 8 – стаття журналістки Н. Кулик «Повернути втрачене, або “машина часу” Київської політехніки» – про історію реконструкції кімнати 161 у головному корпусі КПІ ім. І. Сікорського (з коментарями начальника відділу технічних засобів навчання В. Лазаренка) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 10.03*).

Міжнародне співробітництво у галузі науки і освіти

У гібридному форматі (онлайн і офлайн) 2–6 жовтня 2023 р. триватиме VIII Міжнародна матеріалознавча конференція «HighMatTech-2023» (головне місце проведення – Київ).

Організатори заходу: Українське матеріалознавче товариство ім. І. М. Францевича, Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Мета зібрання – створення професійного середовища для обміну думками й останніми науковими результатами в галузі матеріалознавства, сприяння налагодженню зв'язків між ученими-матеріалознавцями та промисловими підприємствами, а також розширення участі українських учених у міжнародних наукових програмах.

Тематика конференцій «HighMatTech», які традиційно відбуваються кожні два роки у Києві, містить широкий спектр матеріалознавчих питань – від фундаментальних засад сучасного матеріалознавства до практичного використання розроблених матеріалів (метали та сплави, композиційні матеріали, кераміка та скло, нанорозмірні матеріали, плівки та покриття). У межах «HighMatTech-2023» заплановано ключові доповіді за тематиками секцій, усні доповіді та стендові презентації.

Робоча мова: англійська.

Можливі форми участі: усні та постерні доповіді, слухачі.

Докладніше про умови участі дізнавайтесь на сайті конференції.

Із запитаннями звертайтеся на скриньку: HighMatTech2023@umrs.org.ua
(*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.03*).

Науковець академії отримала міжнародну премію ім. Р. Конквеста.

Завідувач відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України (Львів) доктор історичних наук О. Кісь отримала від Науково-дослідного та освітнього консорціуму вивчення Голодомору (The Holodomor Research and Educational Consortium, HREC) при Альбертському університеті (Канада) престижну міжнародну премію ім. Р. Конквеста–2022.

Нагороду присуджено за статтю «Жіночий досвід Голодомору: виклики та суперечності материнства» («Women's Experience of the Holodomor: Challenges and Ambiguities of Motherhood»), опубліковану в 2021 р. у фаховому рецензованому журналі «Journal of Genocide Research».

О. Кісь – українська історик й антрополог, яка спеціалізується на українській жіночій історії, феміністичній антропології, усній історії та гендерних трансформаціях у постсоціалістичних суспільствах, президентка Української асоціації дослідників жіночої історії та співзасновниця Української асоціації усної історії, авторка монографій «Жінка в традиційній українській культурі другої половини XIX – початку XX століття» та «Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти».

«Отримати нагороду ім. Р. Конквеста – велика честь і ще більша відповідальність. Для мене вкрай важливо, що студії Голодомору щораз частіше звертаються саме до аналізу його людських вимірів, а не лише демографічних наслідків, правових дефініцій чи політичних аспектів. Жіночі досвіди Голодомору є невід'ємною частиною цієї трагічної сторінки української історії. Дякую Holodomor Research and Education Consortium (HREC) та високому журі за це визнання», – повідомила науковець.

Присуджена нашій колезі міжнародна нагорода має особливу вагу серед дослідників і дослідниць Голодомору. Її заснували на пошану Р. Конквеста (1917–2015) – одного з перших істориків Великого Голоду й автора новаторської праці «Жнива скорботи: радянська колективізація і терор-голод» (1986), яка започаткувала системні дослідження Голодомору. Міжнародне журі у складі знаних у всьому світі вчених присуджує цю премію раз на два роки за наукову статтю англійською мовою, що робить вагомий внесок у дослідження історії Голодомору 1932–1933 рр. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 8.03).

Видавництво «Springer» опублікувало I том колективної монографії «Systems, Decision and Control in Energy IV: Modern Power Systems and Clean Energy». Основний колектив авторів – учені Інституту загальної енергетики НАН України.

Головну увагу автори монографії приділили комплексному аналізу поточного стану і перспектив розвитку енергетики й суміжних сфер, сучасним проблемам в енергетичній галузі, зокрема спричиненим воєнним вторгненням Росії на територію України та цілеспрямованим знищенням української енергетичної інфраструктури.

У монографії показано, що сучасна енергетика не є окремою сферою, а широко проникає в інші галузі: хімічну, транспортну, аерокосмічну, будівельну, металургійну, машинобудівну, сільське господарство тощо. В основі енергетики – складні технічні системи, що є багатокомпонентними, просторово розгалуженими й експлуатуються за широкого діапазону розрахункових і непроектованих термомеханічних умов навантаження, зазнають впливу агресивних полів та іншого обладнання, несанкціонованих впливів (помилки оператора, тероризму, диверсії) та можуть досягати різних граничних станів. Складні технічні системи характеризуються складними нелінійними взаємодіями між елементами-складниками і складними причинно-наслідковими зв'язками між небезпечними, ймовірнісними станами та процесами, що фіксуються під час їхньої експлуатації. Гарантування надійності роботи, довговічності й безпеки енергетичного обладнання є складним завданням, пов'язаним із контролем його роботи й створенням оптимальних умов його експлуатації. З огляду на це, можна виокремити цілий клас завдань, пов'язаних із розробленням систем керування, діагностики й моніторингу, представлених у монографії.

Особливу увагу автори праці приділили екологічним наслідкам експлуатації енергетичних об'єктів, основними з яких є значне забруднення довкілля у великих містах і промислових районах. Науковці показали, що розвиток інформаційних систем моніторингу довкілля є прерогативою держави й корпорацій та одним із головних напрямів національної політики інформатизації. Добре налагоджена система екологічного моніторингу дає змогу сформулювати загальне уявлення про особливості сучасного екологічного

стану, основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і гарантування енергетичної та екологічної безпеки. Наведені в монографії методологія й апаратно-програмні засоби моніторингу стану довкілля є ефективними інструментами підтримки ухвалення рішень в управлінні екологічною безпекою атмосфери за її техногенного забруднення.

У цій роботі також закладено засади формування напрямів і створення практичних засад подолання негативних тенденцій розвитку національної електро- та теплової енергетики шляхом використання енергії автономних відновлюваних джерел енергії та потужностей атомних електростанцій у системі централізованого теплопостачання, що суттєво підвищить надійність функціонування об'єднаної енергосистеми, відновлювальних джерел енергії та системи централізованого теплопостачання та їхні високі показники енергоощадності, підвищить енергетичну безпеку і значно поліпшить стан довкілля в нашій країні. Частина представлених у монографії матеріалів стала основою для реалізації проєкту «Підвищення ефективності та безпеки функціонування об'єднаної енергетичної системи шляхом електрифікації теплозабезпечення в Україні», який переміг у конкурсі наукових і науково-технічних (експериментальних) робіт, що їх 2023 року установи НАН України виконуватимуть за бюджетною програмою КПКВК 6541230 (за напрямом «Технології тепло-, електро- та атомної енергетики для забезпечення енергетичної безпеки України»).

Серед авторів монографії «Systems, Decision and Control in Energy IV: Volume I. Modern Power Systems and Clean Energy» – академіки А. Загородній, В. Богданов і М. Кулик, члени-кореспонденти НАН України В. Бабак, Ю. Забулонов і Н. Фіалко й інші провідні вчені українських наукових установ і закладів вищої освіти, зокрема Інституту технічної теплофізики НАН України, Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України, Інституту фізики НАН України, Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного авіаційного університету, Національного університету «Львівська політехніка», Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Харківського національного університету Повітряних сил ім. І. Кожедуба, НЕК «Укренерго», ПАТ «Укрнафта» й інших. Редактором видання став заступник директора з науково-організаційної роботи Інституту загальної енергетики НАН України доктор технічних наук А. Запорожець.

Книга призначена для науковців, інженерів, викладачів та аспірантів закладів вищої освіти й наукових установ, що досліджують проблеми енергетичної та екологічної безпеки, експлуатації, керування, діагностики і

моніторингу енергетичного обладнання й об'єднаної енергосистеми тощо (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.03*).

Війна та мир у Європі: спільні дослідження українських і європейських учених.

Науковці, об'єднані Європейською організацією публічного права (European Public Law Organization, EPLO), членом якої нещодавно стала Україна, занепокоєні війною, що створює величезні ризики для міжнародного порядку й загрози нових глобальних збройних конфліктів. Вона підриває засади ЄС як інтеграційного проєкту, спрямованого на мир і процвітання у Європі.

Правові й економічні проблеми, спричинені вторгненням Росії в нашу державу (на порушення Статуту ООН), що створило масове спустошення та катастрофічну гуманітарну кризу в центрі Європи, стали предметом кількомісячного дослідження вчених Національної академії наук України та фахівців з європейських країн.

Результати цього спільного дослідження EPLO викладено в спеціальному виданні «Central and Eastern European Legal Studies», що вийшло в Афінах (Грецька Республіка). Редагування видання здійснили професор, доктор К. Плаза (Carmen Plaza) з Університету Комплютенсе (Мадрид, Іспанія), керівниця Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України кандидат юридичних наук А. Санченко та директор цього інституту, член Президії НАН України член-кореспондент НАН України В. Устименко. Співпраця науковців академії з європейськими колегами триває (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.03*).

Інститут економіки та прогнозування НАН України 2 березня 2023 р. відвідала делегація працівників Посольства Республіки Корея в Україні на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом паном Хьонгом Те Кімом.

Спочатку відбулася дуже тепла зустріч і конструктивна розмова пана посла з директором інституту академіком В. Гейцем, під час якої дипломатів ознайомили з роботою установи й дослідженнями її співробітників.

Опісля пан Хьонг Те Кім прочитав для науковців академії лекцію «Досвід розвитку Республіки Корея та його користь для України», поділившись актуальною інформацією про Республіку Корея та продемонструвавши сприйняття й розуміння дипломатами сучасної України.

По тому Пан Хьонг Те Кім щиро, чітко й присутньо відповів на численні запитання українських науковців-економістів, які досліджують досвід Республіки Корея як країни, що створила справжнє економічне диво, змогла відбудуватись і перебудуватись на нових технологічних засадах, а також

повідомив, що Республіка Корея веде з Україною двосторонні перемовини, аби активно долучитися до нашої повоєнної відбудови (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 7.03*).

Нагороди і відзнаки

Академік НАН України В. Горбулін та іноземний член НАН України Я. Кацпжик – лауреати Золотої медалі ім. В. І. Вернадського НАН України за результатами конкурсу 2022 р.

Президія Національної академії наук України на своєму засіданні 8 березня 2023 р. присудила за результатами конкурсу 2022 року Золоту медаль ім. В. І. Вернадського НАН України першому віцепрезидентові НАН України академіку НАН України В. Горбуліну – за видатні досягнення в розробленні наукових засад національної безпеки й обороноздатності України та науковому співробітнику Інституту системних досліджень Польської академії наук (ПАН) дійсному членові ПАН та іноземному членові НАН України, професорові Я. Кацпжику (Польща) – за видатні досягнення в галузі штучного інтелекту, теорії прийняття рішень та робототехніки.

Нагадаємо, на честь першого президента Української академії наук – видатного вченого, академіка В. І. Вернадського, а також з нагоди 85-річчя створення Національна академія наук України заснувала свою найвищу нагороду – Золоту медаль імені В. І. Вернадського – для відзначення вчених за видатні досягнення у галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук. Щорічно до дня народження академіка В. І. Вернадського (12 березня) присуджуються дві золоті медалі – одна українському й одна іноземному вченому (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.03*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Бібліотечно-інформаційна діяльність в умовах загострення інформаційного протиборства

У статті досліджується специфіка бібліотечно-інформаційної діяльності під час воєнного конфлікту в умовах загострення інформаційного протиборства. Визначено, що в згаданий період велику небезпеку становлять деструктивні зовнішні впливи на інформаційний простір України. Показано, що вітчизняні бібліотечні установи можуть відіграти позитивну роль у спростуванні фейкових російських наративів, а також у формуванні та поширенні національного наративу. Запропоновано заходи з протидії негативним інформаційним впливам із використанням можливостей інформаційно-аналітичного ресурсу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), що

опікується правовою проблематикою. Виходячи із завдань дослідження, використовувалися системно-функціональний аналіз і системно-цільовий підхід.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційна діяльність, наратив, наративний меседж, соціально-правове інформування, бібліотечні установи, інформаційний простір.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сучасних воєнних конфліктів постійно зростає роль інформаційної складової. Сторонам, що протиборствують, необхідно завдавати потужних інформаційних ударів по інформаційному простору суперника і водночас захищати свій. У межах інформаційної боротьби важлива роль належить створенню власних і спростуванню ворожих інформаційних наративів. У згаданому контексті значно посилюється роль бібліотечно-інформаційних центрів на кшталт НБУВ, які мають інформаційно-аналітичні ресурси, здатні протидіяти розповсюдженню наративів суперника, а також формувати й поширювати національний наратив України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало аспектів проблем, що торкаються соціальних комунікацій, науково-інформаційної діяльності українських бібліотечно-інформаційних центрів, а також інформаційної безпеки розкрито в працях таких науковців, як І. Брокмайер [9], В. Горовий [7], О. Голуб [3], Р. Коалсон [4], П. Новик [6], Ю. Половинчак [10] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні, на жаль, відсутні роботи, присвячені аналізу інформаційних загроз, що виникають під час воєнних конфліктів, у нейтралізації та нівелюванні яких можуть ефективно використовуватися ресурси бібліотечно-інформаційних центрів.

Мета статті – аналіз специфіки бібліотечно-інформаційної діяльності в межах інформаційної протидії деструктивним закордонним впливам під час воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» пріоритети бібліотечної діяльності спрямовані на консолідацію українського суспільства, інтеграцію у європейське співтовариство, підвищення якості життя та рівний доступ до інформації, знань і культурного надбання. З цього випливає стратегічний напрям розвитку бібліотечної справи у розвитку ефективних комунікацій, зокрема за рахунок удосконалення зовнішньої комунікації з територіальними громадами та суспільством у цілому [1].

Пріоритети Стратегії знайшли відображення в рішеннях Вченої ради Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського від 29.04.2021 р. Так, В. Горовий зазначив, що існує запит на проведення наукової роботи за відомчою тематикою «Інформаційно-аналітичні ресурси наукових бібліотек у системі соціальних комунікацій». Зокрема, йшлося про те, що наукові бібліотечні установи, спираючись на наявні інформаційні фонди, відіграють помітну роль у процесі національної ідентифікації. Ними, наприклад, пригальмовуються процеси, що, супроводжуючи світову глобалізацію, стають

тупиковими для розвитку. «Бібліотечні установи вивчають особливості глобальних і національних інформаційних ресурсів, орієнтують у цьому нові категорії користувачів, діяльність яких пов'язана з використанням інновацій. Бібліотеки здійснюють тематичну комплектацію найбільш якісними електронними ресурсами своїх фондів й ефективно використовують їх в інтересах суспільної діяльності» [2].

Згадані вище підходи не втратили своєї актуальності й після початку російсько-української війни. Специфіка протистояння з Кремлем визначається не тільки дуже широким театром бойових дій, але й нанесенням агресором потужних ударів по інформаційному простору України, західних та інших країн-партнерів. У таких умовах Кремль приділяє значну увагу використанню наративних конструкцій деструктивного характеру.

Яскравим прикладом останніх є наратив про те, що РФ та проросійські проксі діють лише у відповідь на насилля офіційного Києва в бік громадянського населення Донбасу. Так, під час загострення інформаційного протистояння напередодні війни в 2021 р. на підтримку наративного меседжа «Україна вісім років обстрілювала Донецьк/Донбас» проросійськими ЗМІ активно використовувалися фейки на кшталт того, що нібито внаслідок обстрілу українським безпілотником у «ДНР» загинула дитина. Про це з посиланням на так звану народну міліцію «ДНР» писали російські медіа: «РИА Новости», Gazeta.ru, Lenta.ru тощо. З українських медіа цю інформацію тоді поширив сайт «Страна.ua». Крім того, ресурс розмістив наративний аргумент, що корелює з російським наративним меседжем про «українських карателів». «От як українська армія воює з дітьми й стариками» – нібито казала бабуся загиблого. Незважаючи на те, що досі достеменно невідомо, що насправді відбулося, російська пропаганда активно поширювала тезу про вину української сторони [3]. Зазначене вище також спиралося на дещо видозмінену російську версію наративного меседжу «про невідворотність». Раніше він застосовувався під час анексії Криму для залякування і водночас самовиправдання місцевих громадян України. Меседж розкривався в такий спосіб: «Якщо на півострові відновиться юрисдикція офіційного Києва, тоді кримчани обов'язково піддаватимуться утискам з боку “бандерівців” та силовиків з материкової України тому, що центральна влада нібито вважає мешканців півострова зрадниками за їх позицію під час російського захоплення півострова». Під час облоги Маріуполя російські політтехнологи розширили та активізували свою діяльність із розповсюдження схожих наративних повідомлень. «Неонацисти в Маріуполі у відповідь на стиснення кільця (російською армією) навколо їхнього війська активно використовують місцевих жителів як живий щит»; «батальйони неонацистів вирізають й грабують місцевих»; «...нацисти знищують цілі колони біженців, у той час як решта застрягла в окупованому місті», «...російський військовий рятує дітей й оперує поранених...» [4].

Новою темою для дезінформації стала ситуація навколо українських біженців за кордоном. Наприклад, у Польщі кремлівські політтехнологи

намагалися вкоренити в громадській свідомості думки про те, що «польський уряд приймає біженців з України, щоб догодити США та ЄС», «ЄС немає наміру більше приймати біженців чи брати участь у фінансуванні їхнього існування», «уряд обтяжує бюджет країни, надаючи українцям безкоштовне медичне обслуговування, житло та освіту», «витрати на утримання українців призводять до бідності поляків» [5]. Проте поляки створили спеціальні структури для відслідковування російських фейків та своєчасного контрінформування місцевого населення. Так, Польський Центр державної безпеки попереджає поляків щодо російської пропаганди і в такий спосіб здійснює заходи, спрямовані на дезавування російської політичної міфології в цілому. Експерти Центру постійно нагадують полякам про необхідність уважливо аналізувати наративи, щоб не дозволити маніпулювати собою [6].

На цьому тлі надзвичайно важливою стає діяльність із протидії деструктивним російським наративам. Перемогти в інформаційній сфері кремлівські пропагандисти традиційно намагаються за рахунок використання екстенсивних підходів: так званих валу і масовості. Але наслідком цього, звичайно, є невисока якість інформаційної продукції та нестикування між її окремими блоками. Тому українській стороні, яка наразі має менш потужну базу, необхідно діяти в рази ефективніше. У заходах з інформаційної протидії цього можна досягти лише за рахунок комплексного застосування на системній основі всіх наявних можливостей (зокрема, бібліотечних установ), із координуванням діяльності всіх задіяних інформаційних суб'єктів.

Звісно, що в контрпропагандистських заходах насамперед використовуються можливості відповідних підрозділів державних органів влади, масмедіа, міністерства зовнішніх справ, спецслужб України. Проте кожний елемент системи інформаційної протидії повинен бути задіяний не тільки в загальних контрпропагандистських акціях, але й у вирішенні ексклюзивних завдань, які належать тільки до його компетенції, зокрема бібліотечних установ. Це стосується й такого найбільш дієвого сьогодні інструменту нівелювання хибних російських наративів, яким є національний наратив України.

У цілому в межах нашого дослідження наратив розглядається «як структурована логічна розповідь, що відображає індивідуальне сприйняття реальності. А також спосіб організації суб'єктивного досвіду, спроба самоідентифікації і самопрезентації особистості» [7]. Згідно зі Стратегією інформаційної безпеки України «стратегічний наратив – спеціально підготовлений текст, призначений для вербального викладення в процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію» [8]. Також національний наратив може розглядатись як «...впорядкування, надання смислу досвідам, як конденсований ряд правил, який включає в себе те, що є узгодженим та успішно діє в межах даної культури» [9]. Як слушно зауважує з цього приводу Ю. Половинчак, саме національний наратив України протистоїть намаганням ззовні перевернути українську історію, завдати деструктивного впливу на сприйняття широкими

масами соціальної реальності й майбутнього. І саме бібліотечні установи грають велику роль у формуванні та збереженні національного нарративу. Це здійснюється шляхом реалізації меморіальної функції через відбір для зберігання, забезпечення доступу та ретрансляції значимих текстів, документів та культурних пам'яток. «Надаючи вільний і відкритий доступ до текстів, що документують національну спадщину, бібліотеки не лише забезпечують доступ до пам'яті спільноти, а й долучаються до створення символічного капіталу – репрезентації національних досягнень... Завдяки цьому в інформаційну добу бібліотека зберігає статус одного із символів культурної самобутності та самодостатності спільноти» [10, с. 17.]. Тобто, беручи участь у створенні та поширенні через соціальні комунікації національного нарративу, бібліотечні установи, як вже йшлося вище, «відіграють помітну роль у процесі національної ідентифікації» [2].

Це набуває неабиякої злободенності у воєнний період, коли бойові дії супроводжуються потужною інформаційною агресією РФ. Саме тоді, зокрема, значно підвищується значущість ресурсів і послуг у сфері соціально-правового інформування, що надають бібліотечні установи. Враховуючи інтенсивність і масштаб впровадження російських нарративів, можна припустити поширення фейкової інформації про подвійні стандарти в українській політиці. Наприклад, міжнародний імідж України багато років будується на євроінтеграційних засадах, наріжним каменем яких є загальнолюдські цінності, зокрема свобода й дотримання прав людини. У цьому контексті російські пропагандисти можуть використати тимчасові обмеження, які передбачаються законопроектами, запропонованими до прийняття Верховною Радою України.

Наприклад, ідеться про такі законопроекти: «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах та заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України», «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку реалізації військовослужбовцями Збройних Сил України та іншими особами права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [11].

Так, останній законопроект зазнав жорсткої критики. На інтернет-сайті телеканалу «Прямий» була опублікована стаття під назвою «“Слуги народу” хочуть позбавити військовослужбовців права на свободу думки і слова». У ній ідеться про те, що під приводом російського вторгнення теперішня влада намагається знищити в країні свободу слова, обмежити права громадян тому, що в законопроекті фактично пропонується позбавити українських військовослужбовців права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань [12]. Більш аргументованою була

стаття, що з'явилася на інтернет-ресурсі «Zmina.info», «У ВР зареєстрували законопроект, який забороняє військовим критикувати дії керівництва». У ній член експертної ради Центру громадянських свобод В. Яворський зазначає, що вимоги, які стосуються заборони поширення інформації про військову службу, зокрема про місце розташування та переміщення військової техніки й підрозділів ЗСУ та іншої військової інформації, загалом зрозумілі. Однак такі дії вже заборонені Кримінальним кодексом України. «Виходить, що фактично новою заборonoю в проекті закону є тільки одна: “висловлювання, погляди та думки стосовно діяльності вищого військово-політичного керівництва держави”. Причому ця заборона немає жодних винятків. Парадоксально, але навіть позитивний відгук про керівництво держави теж забороняється. Така заборона фактично взагалі позбавляє військових висловлювати будь-які думки про керівництво держави», – обурюється експерт [13].

Дійсно, якщо Україна прагне до вступу у Євросоюз, тоді обмеження прав і свобод людини неприпустимі. Однак, коли країна знаходиться в стані війни та на її території точаться запеклі бої проти вкрай небезпечних загарбників, очевидно, критику можуть викликати дії керівництва різного рівня через те, що рядові військовослужбовці повинні бути обізнаними тільки в тому максимально вузькому сегменті задумів командування, який необхідний військовослужбовцю для виконання своїх безпосередніх обов'язків і конкретних вказівок командування. Інакше при тому високому психологічному навантаженні, яке викликають сучасні активні бойові дії, а також об'єктивної відсутності в окремого військовослужбовця повної інформації щодо обстановки на полі бою, він може зробити неправильні висновки, а їх поширення – призвести до негативних наслідків, наприклад, паніки. У визначених умовах як одне з важливих завдань інформаційно-бібліотечної діяльності правомірно розглядати підвищення рівня правової культури суспільства. Дієвим механізмом трансформації бібліотечної ресурсної бази в згаданому напрямі може стати активізація інформаційно-аналітичної діяльності. Зокрема, йдеться про інформаційно-правове обслуговування користувачів за допомогою таких видань Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, як інформаційно-аналітичний бюлетень «Громадська думка про правотворення» (у сучасних складних умовах можуть використовуватися електронні версії видання, створені у фейсбуці та інших соціальних мережах). Підвищення ефективності такої діяльності під час загострення інформаційного протистояння, крім звичайної практики аналізу різних експертних підходів до оцінок найбільш соціально значущих законопроектів, потребує серйозної уваги протидії деструктивним російським наративам. Зокрема, йдеться про використання в інформаційно-аналітичних матеріалах правового характеру окремих елементів національного наративу України з історичними прикладами мужності й стійкості захисників Вітчизни, їх вірності воїнському обов'язку й суворого виконання ними розпоряджень керівництва на шляху до перемоги. Така робота повинна проводитися

цілеспрямовано й систематично. Великою підмогою в цій справі може стати відповідний досвід провідних країн світу, які під час безпосередньої власної участі в бойових діях також певною мірою обмежували права своїх громадян і усіяко боролися з ворожими нарративами. У цьому контексті актуальним завданням стає впровадження, з врахуванням передового закордонного досвіду юридичної бібліотечної справи, нових форм інформаційно-правового обслуговування та використання ефективних засобів популяризації цього напрямку бібліотечної діяльності серед користувачів, а також професійної бібліотечної спільноти [14, с. 40–41].

Отже, під час воєнних конфліктів бібліотечні установи можуть відіграти помітну роль у боротьбі з нарративними конструкціями супротивника, зокрема через участь у формуванні й поширенні національного нарративу України або його окремих складових. Одним із важливих напрямів такої діяльності може стати продукування і розповсюдження інформаційно-бібліотечних продуктів вищезгаданої спрямованості для подальшого поширення в межах соціально-правового інформування різних верств населення України.

Список бібліографічних посилань

1. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 219-р. від 23 березня 2016 року. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.04.2022).

2. Нові проекти наукових досліджень. НБУВ. 2021. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5515> (дата звернення: 22.04.2022).

3. Олена Голуб. Що наразі просуває російська пропаганда. *Інститут масової інформації*. 2021. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/shho-narazi-prosuvaye-rosijska-propaganda-i38578>

4. Роберт Коалсон. «Промивання мізків»: російські державні телеканали з усіх сил просувають нарративи Кремля щодо війни в Україні. *Радіо Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosia-propahanda-viyna-ukrayina/31778004.html> (дата звернення: 22.04.2022).

5. Nowy przejaw rosyjskiej propagandy. RCB ostrzega Polakow. URL: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Nowy-przejaw-rosyjskiej-propagandy.-RCB-ostrzega-Polakow> (дата звернення: 22.04.2022).

6. Павло Новик. Як реагують на російську пропаганду за кордоном: підбірка тижня. *ye.ua*. 2022. URL: https://ye.ua/syspilstvo/58723_Yak_reaguyit_na_rosiysku_propagandu_za_kordonom_pidbirka_tizhnya.html (дата звернення: 22.04.2022).

7. Формування стратегічного нарративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст : монографія / В. Горовий, О. Онищенко, Ю. Половинчак та ін. ; наук. ред. В.

Горовий ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 212 с.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7> (дата звернення: 22.04.2022).

9. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии*. 2000. № 3. С. 36.

10. Половинчак Ю. М. Бібліотека як суб'єкт формування, збереження та трансляції національного нарративу. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі: матеріали III наук.-практ. конф. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 17.

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо порядку реалізації військовослужбовцями Збройних Сил України та іншими особами права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження своїх поглядів і переконань від 11.04.2022 № 7271. *Верховна Рада України : офіц. вебпортал*. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39407>.

12. «Слуги народу» хочуть позбавити військовослужбовців права на свободу думки і слова. *Прямий*. 2022. URL: <https://prm.ua/sluhy-nar-odukhochut-pozbavyty-viyskovosluzhbovtsiv-prava-na-svobodu-dumky-i-slova/> (дата звернення: 22.04.2022).

13. У ВР зареєстрували законопроект, який забороняє військовим критикувати дії керівництва. *Zmina*. 2022. URL: <https://zmina.info/news/u-vr-zareyestruvaly-zakonoprojekt-yakuj-zaboronyaye-viyskovym-krytykuvaty-diyi-kerivnytva> (дата звернення: 22.04.2022).

14. Пестрецова О. О. Бібліотечно-інформаційне обслуговування як складова системи правового інформування. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : матеріали III наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–16 трав. 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 40–41.